

De suikerprijs, nationaal en internationaal

Met ingang van 17 augustus 1964 is de Nederlandse af-fabrieksprijs van suiker nogmaals verhoogd, nl. tot f. 98,60 per 100 kg, incl. accijns en omzetbelasting. Deze opbrengst-prijs is hiermee voldoende om de reeds eerder verhoogde garantieprijs voor suikerbieten zonder aanvullende subsidie te kunnen realiseren. Deze garantie bedraagt thans f. 65 per ton suikerbieten, tegenover f. 54 in 1963.

De verhoging van de garantieprijs met f. 11 is voor ongeveer de helft (f. 6) bedoeld als een teeltaanmoedigings-premie. De wenselijkheid van een uitbreiding van de binnen-landse productie van beetwortelsuiker wordt o.m. bepaald door de voortdurende vermindering, die deze productie sinds 1960 heeft laten zien. Tegenover een opbrengst van 653.000 ton in 1960 staat slechts een produktievolume van ca. 385.000 ton in 1963. Hiermee is de Nederlandse ver-bouw van suikerbieten, c.q. de productie van beetwortel-suiker, niet meer in staat in de Nederlandse behoefte te voorzien.

Aangezien deze positie van een suikertekort niet geheel door een interen op de binnenlandse suikervoorraden kon worden opgeheven, heeft dit geleid tot grotere aankopen in het buitenland. Gedurende 1963 hebben in het algemeen hoge tot zeer hoge noteringen gegolden op de wereldmarkt van suiker. Hoewel de Nederlandse overheid er in geslaagd is een deel van deze aankopen op een gunstig moment te contracteren, werd toenmaals de wenselijkheid van een grotere bietenverbouw zeker mede onderstreept door het in het algemeen hoge niveau van de betreffende wereld-marktnotering.

De verhoging van de suikerprijs kan zodoende enerzijds worden gezien als een reactie op de verhoudingen zoals deze in de afgelopen jaren aanwezig zijn geweest, nl. een te grote produktiedaling en hoge notering op de wereldmarkt. Anderzijds loopt deze prijsverhoging vooruit op de in het raam van de E.E.G. te verwachten prijsontwikkeling.

Intussen heeft de suikernotering op de wereldmarkt een ontwikkeling laten zien, die tegengesteld is aan het beloop van de Nederlandse suikerprijs. De internationale notering is zelfs zodanig gedaald, dat deze beneden het niveau van de af-fabrieksprijs van Nederlandse bietsuiker is komen te liggen. De Londense notering voor kristalsuiker van medio augustus 1964 correspondeert ongeveer met een c.i.f.-Rotterdam prijs van f. 80 per 100 kg., incl. accijns en O.B., excl. invoerrechten. Betekent dit nu dat de verhoging van de garantieprijs van suiker, voor zover deze bedoeld is als een teeltaanmoedigingspremie, eigenlijk ten onrechte is geschied?

In de eerste plaats moet worden opgemerkt, dat niet

alleen de internationale suikernotering bepalend mag worden geacht voor de Nederlandse prijsvaststelling. Dit prijsbeleid zal enerzijds het bereiken van een lonende prijs voor de producent ten doel hebben. Daarnaast is het een middel om een verandering te bereiken in het patroon van de Nederlandse akkerbouw, bijv. suikerbieten in plaats van tarwe.

Voor zover de internationale suikerprijs mede bepalend wordt geacht voor de in Nederland vast te stellen prijs, behoort in aanmerking te worden genomen, dat de notering op de wereldmarkt grote veranderingen kan vertonen. In het verleden hebben deze o.m. samengehangen met fluctuaties in de wereldoogst — vooral wanneer de voorraden gering zijn — en met grote aankopen van outsiders op de wereldmarkt, bijv. de grote Russische invoer van Cuba-suiker. Het laatstgenoemde is thans wegens de omvangrijke tarwe-aankopen van Oost-Europa uit deviezen oogpunt weinig actueel. De Russische netto-invoer van suiker is reeds verminderd van 2,65 mln. ton in 1961 tot 0,23 mln. ton ¹⁾ in 1963.

Voor het oogstjaar 1963/64 vermeldt de V.C.S.-bode ²⁾ een wereldverbruik van 55,65 mln. ton suiker, terwijl hier-tegenover een wereldproductie staat van 53,26 mln. ton ³⁾. De wereldsuikervoorraad zal hiermee een dieptepunt be-reiken van ca. 9 mln. ton ⁴⁾. Hiertegenover wijzen recente berichten op een waarschijnlijke toeneming van de te ver-wachten productie. In deze richting wijst ook het met ruim 10 pCt. ⁴⁾ toegenomen areaal suikerbieten in West-Europa, terwijl ook in andere produktiegebieden naar uitbreiding gestreefd wordt.

Wanneer echter in aanmerking wordt genomen dat het wereldverbruik van suiker nog steeds een stijging laat zien, zal, behalve een groter areaal, ook een relatief gunstige oogst (die in vele landen wordt verwacht) noodzakelijk zijn, om voor 1964/65 enige aanvulling op de thans mini-male voorraad mogelijk te maken. Ook al is er dus voor het komende jaar een redelijke kans op een evenwichtige suikermarkt met een prijspeil beneden het thans voor Nederland bepaalde, dit evenwicht is voorshands bij een normale of een minder gunstige oogst allerminst verzekerd. Stimulering van de eigen productie is dan ook voor de naaste toekomst stellig een element van verantwoord beleid t.a.v. de Nederlandse voedselvoorziening.

¹⁾s-Gravenhage.

J. AMELUNG.

¹⁾ „Landbouwwereldnieuws” van 13 juni 1964. ²⁾ V.C.S.-bode, augustus 1964. ³⁾ „Landbouw wereldnieuws” van 8 februari 1964. ⁴⁾ C.S.M. voorlichtingsblad, no. 217.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De suikerprijs, nationaal en internationaal, door <i>Drs. J. Amelung</i>	771	Ingezonden stukken:	
Benelux na twintig jaren, door <i>Dr. M. Weisglas</i>	772	Gezondheidsstatistieken, door <i>Dr. M. J. W. de Groot, met een naschrift van A. N. J. Vriens</i>	783
Het werknemersaandeel in het nationaal inkomen (I), door <i>Drs. J. H. van der Marel</i>	775	Waarheen met ons stedelijk verkeer?, door <i>K. J. Müller, met een naschrift van Drs. R. Bakker</i>	785
Investeringsloon in de bouwnijverheid, door <i>Drs. P. J. Janssen en D. H. Grasman</i>	778	Boekbesprekingen:	
Is een algemene verklaring van de internationale handel mogelijk?, door <i>Dr. H. Glejser</i>	780	<i>J. R. Hicks: The Theory of Wages, bespr. door Prof. Dr. D. Schouten</i>	786
		<i>Prof. Dr. J. Wemelsfelder: Onaardige economie, bespr. door Prof. Dr. C. J. Oort</i>	787
		Geld- en kapitaalmarkt, door <i>Drs. A. Woudhuizen</i> .	787

Hoewel de Europese Economische Gemeenschap de rol van integratie-pionier van Benelux heeft overgenomen, blijft Benelux een eigen taak behouden. Vooral ter bevordering van het open karakter van de E.E.G. en mede in het licht van de per 1 januari 1966 te verwachten overgang naar de derde etappe is hechte Benelux-coördinatie, zowel tussen de regeringen als tussen het bedrijfsleven van de drie landen, vereist.

Benelux na twintig jaren

Op 5 september 1964 zal het 20 jaren geleden zijn dat de ministers van buitenlandse zaken van België, Nederland en Luxemburg in Londen een overeenkomst ondertekenden, die onder de naam Benelux algemene bekendheid zou krijgen. Het getuigt van visie, dat de drie regeringen in ballingschap zich toen niet alleen beperkten tot de voorbereiding in geallieerd verband van de bevrijding van hun vaderlanden en zich niet alleen concentreerden op de oplossing van de onmetelijke vraagstukken van herstel en wederopbouw, waarvoor zij zich terstond daarna zouden zien geplaatst, maar tevens een open oog hadden voor het op meer lange termijn te voeren internationale economisch-politieke beleid.

Zij waren er zich daarbij van bewust, dat dit beleid in het na-oorlogse Europa zou moeten stoelen op duurzame nauwe onderlinge samenwerking tussen hun drie landen. De in de Benelux douane-overeenkomst belichaamde tariefpolitieke samenwerking zou dan ook slechts een eerste stap vormen naar een duurzame economische unie, gekenmerkt door een tussen de drie landen onbelemmerd verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. Hiermede toonde Benelux zich een voorloper op ontwikkelingen, die in breder Europees verband bijna veertien jaren later in het Verdrag van Rome gestalte zouden krijgen. Zonder zich dit als zodanig ten doel te hebben gesteld was en is Benelux hierdoor in verschillende opzichten een leerschool en proefkeuken voor de Europese Economische Gemeenschap.

De ervaringen met Benelux hebben geleerd, dat de economische integratie van soevereine staten een moeizaam proces van lange adem is. De eerste fase daartoe — de Benelux-douanegemeenschap — is sinds 1 januari 1948 een feit. De totstandkoming daarvan vereiste de oplossing van tal van gecompliceerde vraagstukken. Gebleken is overigens, dat de vele economische belangen die in het geding zijn, zowel bij de instelling van een gemeenschappelijk tarief van invoerrechten t.a.v. goederen herkomstig uit derde landen als bij de opheffing van invoerrechten t.a.v. goederen herkomstig uit de partnerlanden, zonder al te veel moeilijkheden in onderlinge harmonie zijn te brengen. Slechts over de hoogte van een beperkt aantal tariefposten moest in Benelux-verband — evenals later bij de vaststelling van het ge-

meenschappelijke E.E.G.-tarief — langdurig en diepgaand worden onderhandeld.

De voor de douanegemeenschap noodzakelijke wederzijdse aanpassing van de douanewetgeving en -reglementering in de drie landen bleek, hoe gecompliceerd ook, vooral door de goede wil en intensieve arbeid van de betrokken douane-administraties een binnen betrekkelijk korte termijn te overwinnen struikelblok. De ter opheffing van de onderlinge douanegrens — voorwaarde voor een douane-unie — vereiste harmonisatie van de druk van de aan de compenserende invoerrechten ten grondslag liggende verbruiksbelastingen, had meer voeten in de aarde. Hoewel deze harmonisatie in overwegende mate binnen Benelux tot stand is gebracht, nopen nog steeds bestaande verschillen tussen een beperkt aantal accijnzen, alsmede tussen de omzetbelasting tot grenscontrole van het intra-Benelux goederenverkeer.

In het kader van het streven naar verdere vereenvoudiging van de grensformaliteiten is te verwachten dat deze controle spoedig naar het binnenland zal worden verlegd, waardoor de grenspassage aan geen belemmeringen meer onderhevig zal zijn. Vooral ook psychologisch zal deze laatste ontwikkeling de Benelux-samenwerking ten goede komen.

Ook op verschillende andere gebieden heeft deze samenwerking voortgang gemaakt. Het op 3 februari 1958 getekende en op 1 november 1960 in werking getreden Verdrag van de Benelux Economische Unie is te beschouwen als een codificatie van de vele overeenkomsten, protocollen en akkoorden die daartoe sinds 1948 zijn opgesteld. Dit verdrag bevat de beginselen volgens welke de totstandkoming van de gemeenschappelijk markt in de Benelux zich verder zal moeten voltrekken en voorziet in inter-gouvernementele instellingen met behulp waarvan dit zal moeten geschieden. Een Comité van Ministers van tenminste drie ministers van elk der drie partnerlanden is daarbij het hoogste orgaan, bijgestaan door een Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad en een Economische en Sociale Raad van Advies. Een ambtelijke Raad van de Economische Unie heeft tot taak om in samenwerking met een twaalftal onder haar resorterende Commissies en met behulp van het Benelux Secretariaat-Generaal de voorbereiding en de uit-

voering van het beleid van het Comité van Ministers te coördineren.

In het kader van Benelux is op generlei wijze sprake van supra-nationaliteit. Slechts met unanimiteit kunnen de drie partners tot besluitvorming komen, waarbij België en Luxemburg uit hoofde van hun — sinds 1922 daterende — onderlinge Economische Unie in de meeste gevallen als een eenheid optreden. Het ontbreken van een supra-nationaal element in Benelux, zoals dat bestaat in het kader van de Europese Economische Gemeenschap, is als een belangrijke reden te beschouwen waarom Benelux zich tot dusverre niet tot een volledige economische unie heeft ontwikkeld.

Niettemin heeft Benelux in de loop der jaren ook op verschillende andere gebieden dan dat der tariefpolitiek concrete gestalte gekregen. Zo zijn met 23 landen gemeenschappelijke handelsverdragen afgesloten, waarbij Benelux als zodanig als verdragspartner optreedt.

Nauwe samenwerking tussen het daarbij betrokken Nederlandse en Belgisch-Luxemburgse ambtelijke apparaat en doelmatige inschakeling van het bedrijfsleven hebben de vlotte totstandkoming en uitvoering van deze verdragen bevorderd. Ook aan tal van internationale tarief- en handelsconferenties heeft Benelux met een gemeenschappelijke delegatie deelgenomen. Andere voorbeelden van Benelux-coördinatie zijn de onderlinge behandeling op voet van gelijkheid bij de aanbesteding van werken, het wederzijds openstellen van de arbeidsmarkt en de vrijmaking van het intra-Beneluxvrachtvervoer over de weg.

Evenwel moet worden vastgesteld dat ten aanzien van vele andere belangrijke gebieden van economische activiteit de drie Benelux-landen er tot dusverre niet in zijn geslaagd een voor een economische unie vereist gemeenschappelijk beleid tot stand te brengen. In deze gevallen gaat het Benelux-beleid of de verdere voorbereiding daarvan veelal op in het terzake in wording zijnde of reeds vastgestelde E.E.G.-beleid. Zo heeft de E.E.G. onder meer ten aanzien van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek, de harmonisatie van de omzetbelasting en in belangrijke mate van de warenwetgeving, alsmede met betrekking tot de regeling van concurrentieverhoudingen in feite het primaat verkregen boven Benelux. De verdere ontwikkeling van de E.E.G. brengt met zich mede dat Benelux voor deze gemeenschap ook plaats zal moeten maken ten aanzien van die terreinen, waarop de drie landen er wel in zijn geslaagd om tot een effectieve samenwerking te geraken. Zo zal binnen afzienbare tijd op handelspolitiek gebied — evenals dit reeds thans op tariefpolitiek terrein het geval is — de E.E.G. als zodanig voor de zes partnerlanden optreden en geen ruimte laten voor een onafhankelijk naar buiten tredend Benelux-beleid.

In het licht van het bovenstaande dringt de vraag zich op, in hoeverre de ontwikkeling der gebeurtenissen in breder Europees verband ertoe heeft geleid dat België, Nederland en Luxemburg met betrekking tot Benelux met ege kunnen terugzien op een historisch belangwekkend, maar thans overleefd initiatief dan wel of Benelux on-

der de huidige en de in de toekomst te verwachten omstandigheden nog een eigen taak heeft.

Het feit dat de drie regeringen — nadat zij op 25 maart 1957 hun medewerking verleenden aan de totstandkoming van het Verdrag van Rome — op 3 februari 1958 het op zijn minst voor vijftig jaren geldende Verdrag tot instelling van de Benelux Economische Unie tekenden, bewijst dat zij ook binnen de Europese Economische Gemeenschap aan Benelux een eigen rol toekennen. Ingevolge art. 233 van het Verdrag van Rome blijken mét de regeringen van België, Nederland en Luxemburg ook die van Frankrijk, Duitsland en Italië deze mening te zijn toegedaan. De tekst van dit artikel, luidende dat „de bepalingen van dit Verdrag geen beletsel vormen voor het bestaan en de voltooiing van de regionale unie tussen België en Luxemburg, alsmede tussen België, Luxemburg en Nederland, voorzover de doelstellingen van die regionale unies niet bereikt zijn door toepassing van dit Verdrag” bevestigt overigens het zojuist gestelde, dat naarmate de verwerkelijking van de E.E.G. voortschrijdt er minder ruimte zal bestaan voor een onafhankelijke externe Benelux-politiek.

Binnen de E.E.G. evenwel is voor Benelux nog een eigen taak weggelegd. België, Nederland en Luxemburg dienen op zo doelmatig mogelijke wijze bij te dragen tot een E.E.G.-beleid dat zowel binnen als buiten de E.E.G. een zo gunstig mogelijk politiek, economisch en sociaal effect heeft. Zonder ruimte te geven aan de gedachte van exclusieve blokvorming binnen de E.E.G. is hiertoe een hechte Benelux-coördinatie vereist, die het overleg met andere landen overigens nimmer in de weg mag staan. Deze coördinatie zal er vooral op gericht moeten zijn, dat België, Nederland en Luxemburg erop toezien dat de E.E.G. zich openstelt voor het internationaal-economisch verkeer en dat protectionistische en autarkische tendensen, welke binnen de grote economische E.E.G.-eenheid mochten bestaan of groeien, met kracht worden geweerd.

Uit hoofde van de eigen economische structuur zijn Nederland en België-Luxemburg op een zo open mogelijk economisch bestel aangewezen. Per hoofd van de bevolking hebben deze landen een aanzienlijk hogere buitenlandse handel dan de overige E.E.G.-partners, terwijl ook de bijdrage daarvan tot het nationaal inkomen relatief, veel groter is. Mede onder invloed van de samenwerking in Benelux-verband is sedert 1948 het intra-Benelux handelsverkeer aanzienlijk gestegen, terwijl sinds 1958 de ontwikkelingen in E.E.G.-verband hebben bijgedragen tot een grote stijging van de Benelux-handel met Duitsland, Italië en Frankrijk.

Niettemin is ook de handel met de overige landen, die in relatief geringere mate is toegenomen, van grote betekenis. Zo had van de totale uitvoer van Nederland en de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie in 1963 van f. 35,4 mrd. 19,4 pCt. betrekking op het intra-Benelux verkeer, werd 38,3 pCt. uitgevoerd naar de overige E.E.G.-partners en 42,3 pCt. naar andere derde landen. Voor hun totale invoer in 1963 van f. 40,1 mrd. waren deze percentages 17,2 (intra-Benelux), 34,9 (overige E.E.G.-partners) en 47,9 (andere derde landen).

Niet alleen uit direct eigenbelang dient Benelux voor een open karakter van de E.E.G. op de bres te staan.

Ook uit hoofde van de economische en politieke betekenis van de E.E.G. in mondiaal verband is het noodzakelijk dat deze gemeenschap zijn grenzen zo ruim mogelijk openstelt. Zoals België, Nederland en Luxemburg zich bereid hebben verklaard de eigen Benelux-samenwerking in te brengen in een grotere gemeenschap met Frankrijk, Duitsland en Italië, zullen thans alle zes E.E.G.-landen bereid moeten zijn deze gemeenschap voor andere landen open te stellen. Bij voortdurend zal het E.E.G.-beleid erop gericht moeten zijn om de kloof met de lid-staten van de Europese Vrijhandels Associatie zo gering mogelijk te maken en de samenvloeiing daarmee te bevorderen.

Bij de in mei van dit jaar formeel geopende en binnenkort in volle gang komende G.A.T.T.-onderhandelingen ter verlaging van de tarieven van invoerrechten en vermindering van andere handelsbelemmeringen, waarbij de E.E.G. als eenheid optreedt, is het van grote betekenis dat de Benelux-partners in onderling gecoördineerd verband doeltreffend bijdragen tot een E.E.G.-beleid, dat de wereldhandel zoveel mogelijk kan bevorderen. Eventueel in de Verenigde Staten de laatste tijd aangewakkerde isolationistische tendenties zullen mede hierdoor kunnen worden bestreden.

Ook bij de uitwerking van de conclusies van de onlangs beëindigde Conferentie der Verenigde Naties voor Handel en Ontwikkeling, die in belangrijke mate het uitgangspunt zullen vormen voor de toekomstige verhoudingen tussen de industrieel ontwikkelde landen en de ontwikkelingslanden, zullen de drie Benelux-partners binnen de E.E.G. ten aanzien van deze landen een open en niet discriminerend beleid moeten bepleiten.

Eveneens ten aanzien van de interne E.E.G.-politiek, zoals het vervoer, de regels betreffende de mededinging, het vestigingsrecht, de budgetpolitiek en de conjunctuurpolitiek, zullen België, Nederland en Luxemburg door een zo nauwsluitend mogelijke coördinatie een verdere positieve bijdrage kunnen leveren. Dit geldt in het bijzonder voor de agrarische E.E.G.-politiek, die op zichzelf niet méér beschermend is dan de oorspronkelijke landbouwpolitiek van elk der zes partnerlanden, maar waarvan de uitvoering de kiemen van protectionisme in zich draagt.

Naarmate voorts de E.E.G.-markt tot één ruimte zal uitgroeien, zal ook aan een evenwichtige structuurpolitiek met meer effect aandacht kunnen worden besteed. Dit geldt met name voor de agrarische structuurpolitiek, waarvoor via het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds relatief grote bedragen ter beschikking zullen komen. Ook hier zal een gecoördineerd optreden van Benelux tot doelmatige resultaten kunnen bijdragen.

Samenvattend kan worden gesteld dat de voorsprong, die Benelux ten aanzien van de Europese economische integratie had, in velerlei opzicht tot het verleden behoort. Dit betekent evenwel niet dat Benelux als zodanig is achterhaald. Juist in het kader van de Europese Economische Gemeenschap kunnen België, Nederland en Luxemburg in onderling gecoördineerd verband een meer constructieve invloed uitoefenen dan indien zij elk afzonderlijk zouden optreden. Aldus zullen deze landen

ook inhoud geven aan de in de loop der jaren gegroeide internationale erkenning van Benelux.

De huidige institutionele opzet van Benelux biedt de mogelijkheid tot doeltreffende coördinatie. Er is geen aanleiding om deze opzet in het huidige stadium alsnog te wijzigen. Evenmin is het nodig om het behoud van een Benelux-voorsprong op de E.E.G. te forceren door ten aanzien van onderwerpen, waarvan binnen afzienbare tijd harmonisatie of unificatie in E.E.G.-verband is te verwachten, alsnog vóóraf Benelux-regelingen te treffen. Het bedrijfsleven in de drie landen zou zich hierdoor overbodig genoodzaakt zien om zich tweemaal aan een nieuwe wetgeving aan te passen. Waar het om gaat is, om zoveel mogelijk tot gemeenschappelijke Benelux-standpunten te komen die bijdragen tot een gezonde E.E.G.-ontwikkeling.

Daartoe is, zoals eerder aangeduid, het open karakter van deze gemeenschap essentieel, terwijl voorts vereist is dat de bevoegdheden van de Europese Commissie, worden vergroot met als gelijktijdige noodzakelijke tegenhanger de versterking van het Europese Parlement ter waarborging van de democratie binnen de Europese Economische Gemeenschap.

Vooraf in de derde etappe van de overgangsperiode van de E.E.G., die volgens het Verdrag van Rome in beginsel op 1 januari 1966 een aanvang zal nemen en waarin ten aanzien van vele onderwerpen met gekwalificeerde meerderheid van stemmen zal worden beslist, zal de bepleite Benelux-coördinatie van des te meer betekenis zijn. Gekwalificeerde meerderheid van stemmen wordt gevormd door twaalf van de zeventien stemmen, waarbij Duitsland, Frankrijk en Italië ieder over vier stemmen beschikken, België en Nederland ieder over twee en Luxemburg over één. De stemmingsprocedure in deze derde etappe houdt in dat Duitsland, Frankrijk en Italië gezamenlijk zonder één der Benelux-partners een besluit kunnen nemen voor zover het een voorstel van de Europese Commissie betreft.

Aangenomen mag worden dat het Europese karakter van dit supra-nationale orgaan de Benelux-landen slechts bij zeer hoge uitzondering voor een door hen niet te aanvaarden beslissing zal stellen. Dit is temeer te verwachten indien gedurende het proces van overleg, advies en onderhandelen dat aan de formele besluitvorming voorafgaat en waarbij veelal ook aan het Europese Parlement en het Economisch en Sociaal Comité een rol is toebedeeld, door de Benelux-landen een gecoördineerd beleid wordt gevolgd. Indien aan een bepaalde beslissing niet een voorstel van de Europese Commissie ten grondslag ligt — hetgeen in de praktijk overigens weinig te verwachten is — zijn niet alleen twaalf stemmen nodig, maar is tevens overeenstemming vereist tussen op zijn minst vier van de zes partners. In dit geval kunnen België, Nederland en Luxemburg gezamenlijk een beslissing voorkomen.

Anderzijds zal Benelux een voorstel op eigen initiatief, onafhankelijk van de Europese Commissie, slechts aanvaard kunnen krijgen indien twee van de drie overige E.E.G.-partners zich hiermede akkoord verklaren. Een van de drie Benelux-partners afzonderlijk zal een eigen initiatief slechts bekroond zien indien Duitsland, Frankrijk en Italië hem volgen. Het is duidelijk dat ook deze situaties zich in de praktijk slechts bij hoge uitzondering zullen voordoen.

Erkend dient te worden, dat de regeringen van België, Nederland-en Luxemburg tot dusverre veelal gepoogd hebben om ten aanzien van belangrijke problemen hun standpunten te coördineren.

Ondanks de vele, dikwijls in grote tijdnood en spanning tot stand gekomen E.E.G.-beslissingen, zijn zij daar in slechts bij uitzondering niet geslaagd. Het is van groot gewicht te achten, dat in de toekomst zelfs deze uitzonderingen niet meer zullen voorkomen.

Van belang is dat de Benelux-coördinatie ook in het

bedrijfsleven van de drie landen zijn weerklank vindt. Opmerkelijk is dat de E.E.G. bij het bedrijfsleven tot dusverre meer positieve reacties heeft opgewekt dan Benelux. Het verdient aanbeveling dat het bedrijfsleven, dat zich in vele van zijn sectoren in E.E.G.-verband inmiddels doeltreffend heeft georganiseerd, alsnog in Benelux-verband meer onderlinge toenadering zoekt om mede langs deze weg tot een verdere gezonde ontwikkeling van de Europese Economische Gemeenschap bij te dragen.

Wassenaar.

Dr. M. WEISGLAS.

Het werknemersaandeel in het nationaal inkomen

(I)

Algemene beschouwing.

Eén van de kernegevens, die ieder jaar in het Centraal Economisch Plan worden opgenomen, is het werknemersaandeel in het nationaal inkomen. Ook in de tekst van het „Plan” wordt vaak aan de ontwikkeling van deze grootheid aandacht besteed, terwijl in talrijke discussies over het loonvraagstuk dit begrip eveneens een rol heeft gespeeld. Zo ontwikkelde zich bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken 1961 een uitgebreide gedachtenwisseling over dit onderwerp.

Afgaande op de term werknemersaandeel in het nationaal inkomen is men geneigd te veronderstellen, dat hiermede wordt bedoeld het percentage, dat de totale loonsom uitmaakt van het nationaal inkomen. Het werknemersaandeel, dat in 1954 door de Sociaal-Economische Raad werd geïntroduceerd, is echter een veel gecompliceerder begrip¹⁾. Het wordt sinds 1956 gedefinieerd als *het quotiënt van het looninkomen per werknemer in bedrijven en het nationaal inkomen tegen factorkosten per hoofd van de werkzame beroepsbevolking*²⁾. De Raad stelt daarbij als algemene regel, dat het redelijk is dat de verschillende categorieën inkomenstrekkers van de stijging van het nationaal inkomen een evenredig aandeel ontvangen. Uit deze toelichting zou men de indruk kunnen krijgen dat het hierbij gaat over een verdeling van de welvaart over de groepen loontrekkers in bedrijven en overige beroepsbeoefenaren in totaal. Dit is echter niet het geval, zoals blijkt uit de gegeven definitie, waarbij met de getalsterkte van de twee groepen rekening wordt gehouden.

Tevens volgt uit deze definitie dat het werknemersaandeel theoretisch 100 pCt. of zelfs meer zou kunnen bedragen. Een werknemersaandeel van 100 pCt. betekent alleen dat het inkomen per loontrekker in bedrijven gelijk is aan het nationaal inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking. Dit nationaal inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking is hoger dan het inkomen, dat een

beroepsbeoefenaar gemiddeld ontvangt. Bepaalde bestanddelen van het nationaal inkomen vloeien namelijk toe aan niet tot de actieve beroepsbevolking behorende personen, zoals bij rente, pacht e.d. het geval kan zijn.

Vóór het werknemersaandeel als norm voor de loonpolitiek werd gelanceerd hield de loonontwikkeling vrijwel gelijke tred met de kosten van levensonderhoud. De S.-E.R. beoogde met deze nieuwe norm de werknemers te laten delen in de welvaartsstijging en stelde — zoals reeds gezegd — dat het redelijk is dat de verschillende categorieën inkomenstrekkers van de stijging van het nationaal inkomen een evenredig deel ontvangen. De Raad was kennelijk van mening dat aan deze eis is voldaan, indien het werknemersaandeel gelijk blijft³⁾.

Het is nuttig hierbij enkele kanttekeningen te plaatsen.

1. Een constant houden van het werknemersaandeel impliceert dat de stijging van het loon per werknemer in bedrijven gelijkgesteld wordt aan de stijging van het nationaal inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking. Aangezien het nationaal inkomen meer omvat dan het inkomen van bedrijven betekent dit derhalve dat de loonstijging in bedrijven mede afhankelijk wordt gesteld van factoren, welke buiten de bedrijvensfeer liggen. Met andere woorden, een constant houden van het werknemersaandeel behoeft niet te betekenen dat de stijging van de lonen gelijk is aan die van de arbeidsproductiviteit in bedrijven.

2. Een constant blijven van het werknemersaandeel behoeft niet onder alle omstandigheden te betekenen, dat de stijging van het gemiddelde inkomen per hoofd voor de onderscheidene categorieën van de beroepsbevolking gelijk is. Met name is dit niet het geval, indien de numerieke groei van de onderscheidene categorieën procentueel verschilt.

Een voorbeeld moge dit verduidelijken. Hierbij wordt gemakshalve gesteld dat de totale beroepsbevolking uit twee groepen bestaat, nl. 3 mln. werknemers in bedrijven en 1 mln. zelfstandigen. Stel verder dat het gemiddelde loon f. 5.000 bedraagt en het gemiddelde inkomen van zelfstandigen f. 15.000. Het werknemersaandeel is dus $5.000 : 7.500 = 66\frac{2}{3}$ pCt. Als nu de totale beroepsbevolking met 10 pCt. toeneemt tot

¹⁾ „Nota betreffende het vraagstuk van eventuele loonsverhogingen”, blz. 16 (publikaties van de Sociaal-Economische Raad 1954, no. 8).

²⁾ „Rapport inzake een onderzoek van de economische situatie in Nederland”, blz. 7 (publikaties van de Sociaal-Economische Raad 1956, no. 1). In de hierboven aangehaalde nota van 1954 beperkte de S.-E.R. zich wat het inkomen van de werknemers betreft tot de handarbeiders.

³⁾ In de S.-E.R.-nota 1954, t.a.p. blz. 23, wordt het „door de Raad gekozen criterium voor de loonhoogte” omschreven als „een evenredige toeneming van het primaire inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking en per werknemer”.

4,4 mln. als gevolg van een toeneming van het aantal werknemers in bedrijven en het gemiddelde inkomen per hoofd van de totale beroepsbevolking stijgt bijv. met 5 pCt. tot f. 7.875, dan is op eenvoudige wijze te berekenen, dat bij constant blijven van het werknemersaandeel het gemiddelde inkomen per zelfstandige meer stijgt dan dat van de werknemers in bedrijven (12 pCt. versus 5 pCt.).

3. Zoals reeds werd opgemerkt gaat het bij het werknemersaandeel niet om de feitelijk genoten inkomens per man. Bij het probleem van een rechtvaardige inkomensverdeling zou misschien aan een dergelijke benadering de voorkeur moeten worden gegeven. Uit statistische overwegingen is dit echter niet mogelijk.

Nadat van 1956 af reeds pogingen waren gedaan om tot een vrijere loonvorming te komen kwam de periode, waarin het werknemersaandeel als norm voor de loonpolitiek gold, in 1959 met de gedifferentieerde loonpolitiek van het kabinet De Quay ten einde.

In het Centraal Economisch Plan van vorig jaar komt de zinsnede voor, dat het werknemersaandeel onder bepaalde veronderstellingen kan worden beschouwd als indicator voor het aandeel van de produktiefactor arbeid in het nationaal inkomen. Deze veronderstellingen zijn dat het looninkomen per werknemer bij de overheid gelijk is aan dat in het bedrijfsleven en dat de arbeid van zelfstandigen eveneens gelijk wordt gewaardeerd aan de loonarbeid ⁴⁾.

Deze stelling wordt duidelijk als men zich realiseert, dat het aandeel van de produktiefactor arbeid in het nationaal inkomen wordt gevormd door het quotiënt van de beloning voor arbeid van alle beroepsbeoefenaren en het nationaal inkomen. Deelt men de teller en de noemer van deze breuk door de werkzame beroepsbevolking, dan ontstaat de breuk: beloning voor arbeid per hoofd van de beroepsbevolking gedeeld door het nationaal inkomen per hoofd van de beroepsbevolking. Deze laatste breuk is bij de hierboven genoemde veronderstellingen gelijk aan het werknemersaandeel.

De eerste aanname, te weten gelijkheid van looninkomen per werknemer in bedrijven en bij de overheid, is niet in overeenstemming met de werkelijkheid. Het gemiddelde looninkomen bij de overheid is namelijk ca. 40 pCt. hoger dan dat van werknemers in bedrijven ⁵⁾. De tweede hypothese, betreffende de waardering van de arbeid van zelfstandigen, is statistisch niet te verifiëren.

In het navolgende zal worden gezien door welke factoren de ontwikkeling van het werknemersaandeel wordt bepaald. In een tweede artikel zal het recente verloop in Nederland worden gesteld tegenover dat in een aantal andere landen, terwijl in een derde artikel ten slotte het werknemersaandeel zal worden vergeleken met enkele andere indicatoren voor de inkomensverdeling.

De oorzaken van veranderingen in het werknemersaandeel.

Zoals uit de definitie valt af te leiden wordt het werknemersaandeel direct bepaald door een viertal grootheden, nl.

1. de loonsom van werknemers in bedrijven;
2. het aantal werknemers in bedrijven;
3. het nationaal inkomen tegen factorkosten;
4. de omvang van de totale werkzame beroepsbevolking.

Achter elk van deze factoren schuilt een keten van andere factoren. Zo wordt de loonsom van werknemers in bedrijven o.a. bepaald door de arbeidsproductiviteit, de arbeidsproductiviteit o.m. door de hoeveelheid kapitaal per arbeider. Deze capital-ratio is weer afhankelijk van de stand van de techniek, welke op zijn beurt beïnvloed wordt door de research enz. Uit het bovenstaande wordt het duidelijk dat de ontwikkeling van het werknemersaandeel bepaald wordt door tal van economische en niet-

⁴⁾ Zie Centraal Economisch Plan 1963, blz. 46.

⁵⁾ Afgeleid uit de Nationale Rekeningen 1962.

economische factoren. Een min of meer volledige opsomming van deze factoren zou in het kader van dit artikel te ver voeren. De directe oorzaken van een verandering van het werknemersaandeel zullen hieronder aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

1. Wijziging in de getalsverhouding tussen de verschillende categorieën van de beroepsbevolking.

Zoals reeds eerder werd opgemerkt is in de definitie van het begrip werknemersaandeel de numerieke sterkte van de groep werknemers in bedrijven en overige beroepsbeoefenaren verdisconteerd. Niettemin is het zo dat een verandering in de verhouding tussen beide groepen een wijziging van het werknemersaandeel ten gevolge heeft ⁶⁾. Hierbij zijn twee mogelijkheden denkbaar, nl.

a. ongelijke toename van het aantal loontrekkers in bedrijven en het aantal zelfstandigen;

b. ongelijke toename van de totale beroepsbevolking van bedrijven en het aantal werknemers bij de overheid.

Van beide mogelijkheden volgt hier een voorbeeld.

Sub a. Stel dat het werknemersaandeel uitsluitend betrekking heeft op de bedrijvensector en dus weergeeft de verhouding tussen het gemiddelde loon per werknemer in bedrijven en het gemiddelde inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven. Neem verder, aan dat de werknemers gemiddeld minder verdienen dan de zelfstandigen. De teller van de breuk, die het werknemersaandeel voorstelt, bevat dan het relatief lage gemiddelde inkomen van de loontrekkers, terwijl de noemer een gemiddelde vormt van de relatief hoge inkomens van de loontrekkers en de relatief hoge inkomens van de zelfstandigen. Als nu het aantal loontrekkers relatief sterker toeneemt dan het aantal zelfstandigen (en dus ook sterker dan de totale beroepsbevolking van bedrijven) zal bij een gelijkblijvende verhouding tussen loon en produktiewaarde per werknemer (en dus ook tussen totale loonsom en totale produktiewaarde van bedrijven) het werknemersaandeel dalen. De teller van het werknemersaandeel ondergaat dan namelijk een relatieve daling t.o.v. de noemer. De aanname van een gelijkblijvende verhouding tussen loonsom en produktiewaarde per werknemer is noodzakelijk omdat een wijziging in deze verhouding op zichzelf reeds — zoals hierna zal blijken — het werknemersaandeel beïnvloedt.

Sub b. Stel het gemiddelde loon bij de overheid is hoger dan het gemiddelde inkomen per werker in bedrijven. Indien nu het aantal overheidsdienaren relatief sterker toeneemt dan de totale beroepsbevolking van bedrijven, dan zal ceteris paribus de noemer van de breuk, welke het werknemersaandeel voorstelt, een hogere waarde hebben en het werknemersaandeel zelf dus lager uitkomen dan het geval zou zijn geweest, indien dezelfde groei van de totale beroepsbevolking van bedrijven gepaard zou zijn gegaan met een even grote stijging van het aantal werknemers bij de overheid.

2. Verschil in ontwikkeling tussen het loon en de waarde van de produktie per werknemer in bedrijven.

Een stijging van het loon per werknemer, welke de stijging van de waarde van de produktie per werknemer overtreft, zal het werknemersaandeel doen toenemen. Om dit aan te tonen moet worden uitgegaan van een gelijkblijvende getalsverhouding tussen de verschillende categorieën van de beroepsbevolking, aangezien wijziging van deze verhouding op zichzelf het werknemersaandeel beïnvloedt.

In herinnering zij gebracht, dat de teller van de breuk, die het werknemersaandeel aanduidt, het gemiddelde loon van de werknemers in bedrijven bevat. De noemer wordt gevormd door het nationaal inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking. Dit nationaal inkomen is als volgt samengesteld:

⁶⁾ Hierop wordt ook gewezen in een artikel in „Statistische en Econometrische Onderzoeken”, 3e kw. 1959, getiteld „Het aandeel van de lonen en salarissen incl. sociale lasten in het nationale inkomen”, blz. 116.

1. het inkomen van bedrijven dat uiteenvalt in
 - a. looninkomen
 - b. winstinkomen
 - c. rente, pacht e.d.
2. het inkomen van de overheid, bestaande uit
 - a. looninkomen
 - b. overige inkomen
3. het inkomen uit het buitenland.

Als de stijging van het loon groter is dan die van de produktiewaarde per werknemer dan zal uiteraard ook het totale looninkomen van werknemers in bedrijven stijgen met een percentage, dat groter is dan dat van de waardetoeename van de produktie. Aangenomen wordt dat het loon per werknemer bij de overheid evenveel zal stijgen als dat in bedrijven, hetgeen bij de veronderstelling van gelijkblijvende getalsverhoudingen betekent dat ook het totale looninkomen bij de overheid een even sterke stijging zal vertonen als dat in bedrijven. De resterende componenten van het nationaal inkomen, te weten het overige inkomen van de overheid en het inkomen van de sector buitenland, welke kwantitatief weinig te betekenen hebben, worden hier, ten einde het betoog niet teveel te compliceren, buiten beschouwing gelaten.

Per saldo zal dus de stijging van het in de noemer opgenomen nationaal inkomen tegen factorkosten geringer zijn dan de stijging van de in de teller voorkomende loonsom van bedrijven. Het is duidelijk dat bij gelijkblijvende getalsverhoudingen het werknemersaandeel zal toenemen. Gaat men echter, in tegenstelling met het bovenstaande voorbeeld, uit van een stijging van het loon per werknemer, welke achterblijft bij die van de waarde van de produktie per werknemer, dan zal ceteris paribus het werknemersaandeel dalen.

Een verschil tussen de stijging van het loon en van de waarde van de produktie per werknemer kan drie oorzaken hebben, nl.:

1. een verandering in de verhouding tussen de hoeveelheden arbeid en overige kostencomponenten ⁷⁾;
2. een wijziging in hun prijsverhouding;
3. een verschil tussen de prijsstijging van het produkt en de stijging van de gemiddelde kosten per eenheid.

Dit kan als volgt worden aangetoond. Een uiteenlopende stijging van het loon en de waarde van de produktie per werknemer impliceert een ongelijke stijging van de arbeidskosten en overige kosten, indien aangenomen wordt dat de prijs van het produkt even sterk stijgt als de gemiddelde kosten.

De procentuele stijging van het loon is namelijk bij benadering gelijk aan de stijging van de arbeidsproduktiviteit plus de stijging van de arbeidskosten. Verder is de procentuele stijging van de produktiewaarde per werknemer globaal gelijk aan de stijging van de arbeidsproduktiviteit plus de prijsstijging. Als nu de stijging van het loon groter is dan de stijging van de waarde van de produktie per werknemer dan volgt uit het bovenstaande, dat de stijging van de arbeidskosten groter is dan de prijsstijging. Aangezien uitgegaan is van gelijkheid van prijsstijging en gemiddelde kostenstijging zal derhalve de arbeidskostenstijging ook groter zijn dan de gemiddelde kostenstijging en dus eveneens groter dan de stijging van de overige kosten per eenheid produkt.

Een ongelijkheid in stijging van arbeidskosten en overige kosten kan het gevolg zijn van een wijziging in de verhouding tussen de hoeveelheden arbeid en overige kostencomponenten. Het is echter ook mogelijk dat de oorzaak gelegen is in een wijziging van de verhouding tussen de prijs per eenheid voor arbeid en overige kostencomponenten.

Hierboven is uitgegaan van een gelijke stijging van prijs van het produkt en gemiddelde kosten. Een verschil in stijging

⁷⁾ Vergelijk het door Minister De Pous gestelde bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken 1961 in de Tweede Kamer (Handelingen van 13 december 1960, blz. 3348 e.v.).

tussen prijs en gemiddelde kosten zal echter eveneens consequenties hebben voor de grootte van het werknemersaandeel. Zo zal een prijsstijging, die kleiner is dan die van de gemiddelde kosten per eenheid produkt, het werknemersaandeel in een voor de werknemers gunstige zin beïnvloeden. Om dit duidelijk te maken wordt aangenomen dat de verhouding tussen de arbeidskosten en de overige kosten ongewijzigd blijft. Deze laatste aanname impliceert dat de stijging van de gemiddelde kosten gelijk is aan die van de arbeidskosten. Bewezen moet dus nog worden dat een prijsstijging, die kleiner is dan die van de arbeidskosten, het werknemersaandeel doet stijgen.

De procentuele stijging van de waarde van de produktie in bedrijven is bij benadering gelijk aan die van het aantal werknemers plus de arbeidsproduktiviteitsstijging plus de prijsstijging. Verder is de procentuele stijging van de loonsom in bedrijven globaal gelijk aan die van het aantal werknemers plus de arbeidsproduktiviteitsstijging plus de arbeidskostenstijging. Als de prijsstijging dus kleiner is dan de arbeidskostenstijging zal de toeneming van de produktiewaarde van bedrijven kleiner zijn dan de stijging van de loonsom van bedrijven.

Dit laatste zal onder bepaalde veronderstellingen het werknemersaandeel doen stijgen. Als namelijk aangenomen wordt dat het totale looninkomen van de overheid eenzelfde stijging ondergaat als dat in bedrijven, terwijl evenals in het voorgaande de resterende componenten van het nationaal inkomen buiten beschouwing worden gelaten, kan worden geconcludeerd dat het totale looninkomen van werknemers in bedrijven een sterkere stijging vertoont dan het nationaal inkomen. Dit nu betekent weer dat bij gelijkblijvende numerieke verhoudingen de teller van de breuk, die het werknemersaandeel vormt, sterker stijgt dan de noemer. Is de prijsstijging niet kleiner, maar groter dan de kostenstijging per eenheid, dan geldt het omgekeerde: het werknemersaandeel zal dalen.

3. *Verskil in ontwikkeling tussen het loon per werknemer bij de overheid en het inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven* ⁸⁾.

Onder punt 2 is aangenomen dat het loon per werknemer bij de overheid even sterk zal stijgen als dat in bedrijven. In de praktijk zal dit niet altijd nauwkeurig opgaan. Maar zelfs bij een even sterke stijging is het goed mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat het loon per werknemer bij de overheid niet eenzelfde toename zal vertonen als het gemiddelde inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven. Een dergelijke ongelijke stijging beïnvloedt uiteraard ceteris paribus het werknemersaandeel.

Zo zal een stijging van de beloning van overheidsdienaren, die groter is dan de stijging van het inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven, leiden tot een grotere waarde van de noemer van de breuk, die het werknemersaandeel voorstelt, en derhalve tot een kleinere toename (c.q. sterkere daling) van het werknemersaandeel zelf dan het geval zou zijn geweest indien dezelfde stijging van het gemiddelde inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven vergezeld zou zijn gegaan van een overeenkomstige stijging van de ambtenarensalarissen. (Voor het geval de beloning van overheidsdienaren minder stijgt dan het inkomen per hoofd in bedrijven geldt het omgekeerde.

4. *Verskil in groei tussen het overige inkomen van de overheid plus het inkomen uit het buitenland enerzijds en de rest van het nationaal inkomen anderzijds.*

In het voorgaande zijn het overige inkomen van de overheid en het inkomen uit het buitenland gemakshalve buiten beschouwing gelaten. Niettemin is de ontwikkeling van deze componenten van het nationaal inkomen van belang voor het verloop van het werknemersaandeel. Dit zal namelijk anders uitvallen afhankelijk van de omstandigheid, of deze componenten al of niet evenredig variëren aan de rest van het nationaal inkomen. Zo zal een stijging van eerdergenoemde componenten, die kleiner is dan die van de rest van het nationaal inkomen, ceteris paribus het werknemersaandeel doen stijgen.

⁸⁾ s-Gravenhage.

⁸⁾ Onder het inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in bedrijven wordt hier verstaan het totale inkomen van bedrijven gedeeld door de actieve beroepsbevolking van bedrijven.

In vorige artikelen werd aandacht geschonken aan de ongelijkmatigheid van de inkomens- en vermogensverdeling en geconcludeerd dat deze op grond van allerlei dringende redenen behoort te worden verbeterd. Hoewel er verschillende methoden denkbaar zijn die tot verschuiving van deze verdeling kunnen leiden op zeer lange termijn, concludeerden de schrijvers dat het zgn. investeringsloon tot nu toe geen kans heeft gekregen, terwijl hiervan toch wel een verschuiving op wat kortere termijn mag worden verwacht, zonder dat dit tot onaanvaardbare consequenties behoeft te leiden. In dit laatste artikel worden enkele systemen van uitvoering nader bezien en getoetst op hun toepasbaarheid in de bouwnijverheid. De schrijvers besluiten met de opmerking dat slechts de hoofdpunten van een eventuele regeling zijn aangegeven en dat de artikelenserie slechts ten doel had het investeringsloon, meer in bijzonder in de bouwnijverheid, ter discussie te stellen.

Investeringsloon in de bouwnijverheid

Mogelijkheden van uitvoering.

Er zijn diverse methoden denkbaar om het investeringsloon in de praktijk te regelen en aan het bedrijfsleven ter beschikking te stellen. We noemen er vier, waarbij de band tussen onderneming en werknemer steeds losser wordt.

a. Het investeringsloon blijft in het bedrijf waar de werknemer werkzaam is. De werknemer ontvangt een aandeespapier ter waarde gelijk van zijn investeringsloon na elk jaar dienstbetrekking. Op dit aandeespapier wordt de normale winstuitkering gedaan, welke in contanten wordt uitbetaald. Een nadeel van dit systeem is dat het een zeer sterke binding geeft van de werknemer aan het bedrijf. Gaat het mis in het bedrijf, dan verliest hij zowel zijn werkkring als zijn gespaarde kapitaal. Bovendien — en dit geldt vooral voor de kleinere onderneming — worden op deze wijze nieuwe eigenaren aan de oude opgedrongen. Dit systeem is, mede gelet op de financiële mogelijkheden, overigens slechts toepasbaar in grote ondernemingen. Een voordeel is dat de werknemer zich wat meer „thuis” zal gaan gevoelen in de onderneming waarin hij werkt doordat hij mede-eigenaar is geworden.

b. Een bedrijfstaksgewijs georganiseerd fonds beheert de gelden, die door de ondernemingen worden uitgekeerd als investeringsloon. De ondernemingen in de bedrijfstak kunnen — eventueel naar rato van het gestorte bedrag — bedragen van dit fonds lenen tegen de gangbare rentevoet en op deze wijze (een deel van) hun investeringen financieren. De werknemers ontvangen een certificaat met een waarde gelijk aan het voor hen gestorte bedrag. Daarop wordt de door het fonds behaalde winst gedeeltelijk in contanten uitgekeerd. Een zekere reserve blijft bij het fonds. De certificaten worden na verloop van een bepaalde tijd overdraagbaar. Dit systeem heeft het voordeel van algemene toepasbaarheid.

c. Een algemeen „Investeringsloonsfonds”, georganiseerd voor het gehele bedrijfsleven, beheert de gelden, die als investeringsloon door de ondernemingen, ongeacht de bedrijfstak, worden gestort. Overigens is de gang van zaken

gelijk als onder b. genoemd. Het vrijwel enige verschil met het voorgaande fonds is dat dit niet gericht is op een bedrijfstak, maar op het bedrijfsleven als geheel. Het is overigens duidelijk dat een algemeen fonds veel verder van de individuele werkgever en werknemer afstaat en een massaliteit vertoont die in het algemeen als ongewenst moet worden afgewezen. Daarbij komt dat de invloed die door de bedrijfstakken op het beheer kan worden uitgeoefend zeer gering zal zijn.

d. De werknemer brengt het van zijn werkgever ontvangen investeringsloonsbewijs naar een (willekeurige) investeringsmaatschappij. Op grond hiervan ontvangt hij een aandeesrecht in de vorm van een certificaat van deze maatschappij, waarop winst wordt uitgekeerd, indien deze is behaald. Een dergelijke particuliere investeringsmaatschappij beheert een groot pakket aandelen van diverse ondernemingen, waardoor het risico wordt gespreid. In deze gedachtengang is de band tussen werkgever en werknemer — wat het investeringsloon betreft — geheel doorgesneden en als zodanig stellig niet aanbevelenswaardig.

Welk systeem is geschikt voor de bouwnijverheid?

Hoewel het onder a. genoemde systeem bepaalde aantrekkelijke kanten heeft, kan dit toch voor de bouwnijverheid niet het meest geschikte worden geacht. Immers, het niet-fabriekmatige deel van de bouwnijverheid telt een zeer groot aantal kleine en kleinere ondernemingen, terwijl het verloop onder de bouwvakarbeiders zeer groot is als gevolg van de structuur van deze bedrijfstak. De bouwvakarbeider voelt zich in het algemeen meer gebonden aan zijn bedrijfstak dan aan de onderneming, waar hij — in de regel niet voor al te lange tijd — werkzaam is. Vraagt men aan een metaalbewerker waar hij werkt, dan zal hij de naam van de onderneming noemen; stelt men dezelfde vraag aan de bouwvakarbeider, dan zal men vaak ten antwoord krijgen dat hij „in de bouw” werkt. Het gebeurt in de praktijk zelfs wel dat hij de naam van de uitvoerder wel en de naam van zijn werkgever niet kent. Een en ander leidt tot de

conclusie dat het onder b. globaal beschreven systeem moet worden gekozen. Het zal zowel de werkgevers als de werknemers in de bouwnijverheid het meest aanspreken, terwijl dit ook voor deze bedrijfstak het gemakkelijkst uitvoerbaar zal zijn.

Inpassing in de bestaande stelsels.

Het is bekend dat de betaling van vakantiegeld, de pensioenpremie, de vorstverletpremie en de sociale verzekeringspremies in de bouwnijverheid plaatsvindt door middel van gecombineerde zegels, die de werkgever koopt bij het Sociaal Fonds Bouwnijverheid en éénmaal per week verstrekt aan de werknemers. De waarde van de zegels wordt bepaald door het uurloon van de werknemer en het aantal dagzegels door het aantal gewerkte dagen in de desbetreffende week. De aldus door het Sociaal Fonds geïnde gelden worden beheerd door de diverse fondsen en instellingen, voor welke het Sociaal Fonds de administratie verzorgt.

De bestaande stelsels zijn in de bouwnijverheid ingeburgerd. Het Sociaal Fonds Bouwnijverheid beschikt over uitvoerig adressen- en documentatiemateriaal van werkgevers en werknemers in de bouwnijverheid. Uit overwegingen van efficiency en besparing van onkosten is het derhalve aanbevelenswaardig bij de uitvoering van een investeringsloonsysteem gebruik te maken van de diensten van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid voor de inning en administratie der gelden. Het beheer van een te creëren fonds — het Investeringsfonds voor de Bouwnijverheid — zou dan aan een aparte stichting kunnen worden opgedragen.

Het Investeringsfonds voor de Bouwnijverheid - een praktisch voorstel.

Als men in de bouwnijverheid tot uitkering van investeringsloon zou wensen over te gaan, dan zou dit globaal op de volgende wijze kunnen geschieden.

1. Er wordt een Investeringsfonds gesticht door de contractspartijen, waarvan het bestuur paritair wordt samengesteld. Ook een in te stellen Raad van Toezicht wordt paritair samengesteld. Het bestuur benoemt een beleggingscommissie, die voor een belangrijk deel dient te bestaan uit beleggingsdeskundigen.

2. Het Investeringsfonds ontvangt de middelen uit bijdragen van de ondernemingen en stelt deze middelen voor maximaal 40 pCt. tegen de normale rentevoet beschikbaar aan ondernemingen in de bouwnijverheid met inachtnaam van de zekerheidstelling die in de financiële wereld gangbaar is. De overige gelden worden aan ondernemingen buiten de bouwnijverheid ter beschikking gesteld of op andere wijze belegd, een en ander om het risico zo veel mogelijk te spreiden.

3. De bijdragen van de ondernemingen vinden plaats door aankoop bij het Investeringsfonds — via het Sociaal Fonds Bouwnijverheid — van investeringsloonzegels, waarvan de waarde wordt bepaald, hetzij door de hoogte van het uurloon van de werknemer, hetzij door een vast bedrag voor alle werknemers per dag. Voor elke gewerkte dag dient de onderneming een zegel te verstrekken. Het eerste systeem sluit aan bij de vakantiezegelverstrekking, het tweede bij de pensioenzegelverstrekking. Voor beide systemen is een argumentatie mogelijk. Een waarde welke door het uurloon wordt bepaald leidt tot een gedifferen-

tieerde vermogensopbouw, welke rekening houdt met de functie en de economische bijdrage van de betrokken werknemer. Een vaste waarde is gebaseerd op de gedachtengang dat het inkomen reeds voldoende gedifferentieerd is en dat het derhalve ongewenst is dit ook nog te doen bij de vermogensverwerving, welke het oogmerk is van het investeringsloon.

4. De contractspartijen stellen bij collectieve arbeids-overeenkomst vast, op welk bedrag de dagbijdrage van de ondernemingen voor de duur van de contractperiode wordt vastgesteld. Te denken is daarbij aan 5 à 10 pCt. van het contractuele dagloon, uiteraard boven het direct uit te keren, tot nu toe normale, consumptieloon.

5. Het Investeringsfonds stelt aan elke werknemer een jaarkaart ter beschikking, waarop de zegels worden geplakt. Aan het eind van het zegeljaar wordt deze kaart met de opgeplakte zegels tegelijk met het zegelboekje ingeleverd bij de Plaatselijke Vertegenwoordiger van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid tegen afgifte van een bewijs, vermeldende het aantal zegels. De kaarten worden bij het Investeringsfonds ingeleverd. Het Investeringsfonds zendt de betrokken werknemer een certificaat, waarop de totale waarde van de zegels — derhalve de deelname van de werknemer — staat aangegeven. Over het volgende jaar — zegeljaar — is dit bedrag voor de werknemer rentegevend. Op deze wijze kunnen de aanloopkosten van het fonds bestreden worden uit de rente-opbrengst van het eerste jaar.

6. De investeringsloonzegels worden ook verstrekt over die dagen waarop niet werd gewerkt, doch waarover wel vakantiezegels werden verstrekt, dus bij ziekte, werkloosheid enz.

7. Het bestuur van het fonds stelt telkenjare — onder goedkeuring van de Raad van Toezicht — het winstpercentage vast dat over de gestorte bijdragen aan de werknemers zal worden uitgekeerd.

8. De gevormde jaardeelnamen worden gedurende een bepaalde periode geblokkeerd. Na deze periode worden de deelnamecertificaten verwisselbaar, uiteraard slechts die, waarop geen blokkade meer rust, d.w.z. dat voor elke jaardeelname afzonderlijk de gestelde periode voorbij is. De blokkadeperiode dient zo enigszins mogelijk afhankelijk gesteld te worden van de conjuncturele ontwikkeling. Op deze wijze ontstaat een nieuw conjunctuurregelingsinstrument.

9. Een geblokkeerde deelname kan in bijzondere gevallen op verzoek van de werknemer worden gedeblokkeerd, of door het Investeringsfonds worden uitbetaald onder inhouding van een bepaald percentage. Deze bijzondere gevallen dienen te worden omschreven en zouden van dezelfde aard kunnen zijn als bij de bestaande premiepaarregelingen.

Uiteraard werden hierboven slechts enkele hoofdpunten van een denkbare regeling genoemd. Het is duidelijk dat een en ander een nadere bestudering en uitwerking behoeft, die in gemeenschappelijk overleg tot stand zou kunnen komen. De opzet van deze artikelenserie was slechts de idee van een investeringsloonregeling, meer in het bijzonder in de bouwnijverheid, ter discussie te stellen. Het zou schrijvers verheugen als deze artikelen de inleiding mochten zijn tot nadere studie bij alle daarvoor in aanmerking komende groepen in de bouwnijverheid.

Utrecht.

Drs. P. J. JANSSEN.
D. H. GRASMAN.

In onderstaand artikel tracht schrijver een algemene verklaring te vinden voor de verschillen in invoerquotes (d.i. de verhouding van de invoer van goederen en diensten tot het bruto nationaal produkt) van land tot land. Uit een statistische analyse, die 62 landen omvat, blijkt dat ca. 60 pCt. van de schommelingen in de invoerquotes door twee veranderlijken kan worden verklaard, nl. de oppervlakte en de bevolking. Schrijver is ervan overtuigd dat het verklaringspercentage op ca. 80 zou kunnen worden gebracht door twee nieuwe veranderlijken in te voeren, nl. de gemiddelde afstand van een land tot alle andere landen en de eventuele deelneming van een land aan een preferentieel handelsgebied. Het artikel geeft aanwijzingen aangaande de metingsmogelijkheden van deze twee variabelen. Het eindigt met enkele beschouwingen omtrent de historische evolutie van de invoerquote sedert het begin van deze eeuw.

Is een algemene verklaring van de internationale handel mogelijk?

Inleiding.

De problematiek die ons hier bezig zal houden is die van de openheidsgraad van een economie. Dit begrip kan gedefinieerd worden als de verhouding tussen de buitenlandse handel van een land en zijn bruto nationaal produkt. Als maatstaf van de buitenlandse handel wordt nu eens de invoer, dan weer de uitvoer en soms een gemiddelde van die beide grootheden gekozen. Deze keuze doet weinig ter zake. In dit artikel zullen we steeds de invoer nemen: symbool van de openheidsgraad van een economie wordt dus voor ons de verhouding $\frac{M}{Y}$, de zgn. invoerquote.

De waarde van deze verhouding schommelt geweldig van land tot land: in 1958 lag ze in de buurt van 75 pCt. voor het Groot-Hertogdom Luxemburg — waarschijnlijk nog hoger voor lilliputlanden zoals Monaco of de Vaticaanstaat — en van 4,5 pCt. voor de Verenigde Staten. In Nederland bedroeg ze ca. 45 pCt., in België: 30 pCt., in Duitsland en in het Verenigd Koninkrijk: 20 pCt., en in Frankrijk: 15 pCt. (zie de tabel)¹⁾. Het gewogen gemiddelde voor de niet-communistische wereld in haar geheel lag in de buurt van 16 pCt.

De openheidsgraad is een maatstaf van de gevoeligheid van een economie tegenover impulsen uit het buitenland: landen waar die waarde hoog is ondervinden ten zeerste de gevolgen van expansieve of deflatoire krachten uit de rest van de wereld.

Al sedert lang heeft men bemerkt dat kleine landen een hogere invoerquote vertonen. Maar wat betekent eigenlijk klein? Klein in oppervlakte? Klein in bevolking?

De statistische analyse.

Aan de hand van gegevens uit de nationale boekhouding van 62 niet-communistische landen in 1958 (zie tabel)

¹⁾ Voor de meeste landen, vooral in Europa, is de invoerquote tussen 1958 en 1964 aanmerkelijk gestegen: in België bijv. heeft ze de 35 pCt. overschreden.

hebben we getracht dit na te gaan. Als te verklaren veranderlijke werd, voor ieder land, niet $\frac{M}{Y}$ maar de verhouding $\frac{M}{Y+M}$ gekozen. Goederen en diensten zijn in

M opgenomen. De onafhankelijke variabelen waren de oppervlakte van het land, O, en de bevolking, B²⁾.

Er werd een bilogarithmisch verband verondersteld tussen de veranderlijken. De methode van de kleinste kwadraten leidde ons tot de volgende regressievergelijking:

$$\ln \left(\frac{M}{Y+M} \right)_i = -0,134 \ln O_i - 0,135 \ln B_i - 0,8934 \quad [I] \quad R = 0,756$$

(0,035) (0,051)

Alle gevonden coëfficiënten wijken significant van nul af op een waarschijnlijkheidsdrempel van 1 pCt. Daar R gelijk is aan 0,756 bedraagt $R^2 = 0,57$, hetgeen betekent dat meer dan de helft van de variatie van $\ln \frac{M}{Y+M}$ door die twee veranderlijken wordt verklaard.

Een curiosum is dat de schattingen van de parameter van $\ln O$ en $\ln B$ praktisch dezelfde waarde hebben: $-0,134$ en $-0,135$. Zij stellen beide elasticiteiten voor. Een stijging van de oppervlakte of van de bevolking met 1 pCt. stemt dus gemiddeld overeen met een daling met 0,135 pCt. van de verhouding $\frac{M}{Y+M}$.

Het verband tussen deze veranderlijken lijkt me theoretisch gemakkelijk verklaarbaar: hoe groter de oppervlakte van een land, hoe groter de verschillen in bodem en klimaat die het toelaten een grote variëteit van de benodigde landbouwprodukten zelf voort te brengen, zonder ze te moeten invoeren; hoe groter ook de kans om vele soorten

²⁾ Een soortgelijke studie werd al ondernomen door F. J. Clavaux, maar dan met slechts 10 landen (zie „De kwetsbaarheid van de Nederlandse economie een geografisch gegeven” in „E.-S.B.” van 4 september 1963).

Lijst en kenmerken van de 62 opgenomen landen in 1958

Landen	Invoerquote ($\frac{M}{Y}$)	Oppervlakte (in 1.000 km ²)	Bevolking (in 1 mln. inwoners)
A. Ontwikkelde:			
1. Luxemburg	0,756	2,6	0,31
2. Nederland	0,447	33,6	11,06
3. Noorwegen	0,445	323,9	3,49
4. Denemarken	0,311	43,0	4,49
5. België	0,305	30,5	8,99
6. Zwitserland	0,283	244,0	51,83
7. Zweden	0,279	449,8	7,35
8. Israël	0,276	20,7	1,92
9. Nieuw-Zeeland	0,254	268,7	2,23
10. IJsland	0,249	104,79	0,16
11. Finland	0,226	337,0	4,32
12. Oostenrijk	0,219	83,8	7,03
13. Canada	0,203	9.976,2	16,54
14. Verenigd Koninkrijk	0,200	244,0	51,83
15. West-Duitsland	0,196	248,4	53,78
16. Australië	0,161	7.704,2	9,65
17. Frankrijk	0,134	551,2	44,30
18. Italië	0,133	301,2	48,58
19. Japan	0,111	369,7	90,41
20. Verenigde Staten	0,046	9.363,4	171,92
B. Onderontwikkelde:			
1. Barbades	0,700	0,4	0,23
2. Porto-Rico	0,670	8,9	2,29
3. Trinidad en Tobago	0,666	5,1	0,77
4. Malta	0,657	0,3	0,22
5. Brits Guiana	0,575	215,0	0,52
6. Rhodesië	0,477	1.254,9	7,75
7. Cyprus	0,475	9,3	0,54
8. Mauritius	0,464	1,9	0,59
9. Kongo (Leopoldstad)	0,408	2.345,4	13,30
10. Algerië	0,406	2.381,7	10,31
11. Maleisië	0,362	131,3	6,35
12. Panama	0,361	74,5	0,98
13. Cuba	0,356	114,5	6,40
14. Ceylon	0,356	65,6	9,21
15. Jamaica	0,354	11,4	1,41
16. Ierland	0,352	70,3	2,88
17. Venezuela	0,300	912,1	6,48
18. Zuid-Afrika	0,279	1.223,4	14,73
19. Costa-Rica	0,277	50,7	1,05
20. Peru	0,271	1.285,2	10,08
21. Guatemala	0,257	108,9	3,46
22. Ghana	0,249	237,9	6,45
23. Birma	0,247	678,0	20,07
24. Portugal	0,246	91,5	8,79
25. Tanganië	0,231	937,0	8,78
26. Honduras	0,221	112,1	1,74
27. Soedan	0,218	2.505,8	11,40
28. Griekenland	0,218	130,9	8,11
29. Thailand	0,191	514,0	22,96
30. Nigeria	0,186	923,8	33,25
31. China (Taiwan)	0,184	36,0	9,60
32. Ecuador	0,176	270,7	3,95
33. Columbia	0,169	1.138,3	13,27
34. Mexico	0,169	1.969,4	31,98
35. Chili	0,133	741,8	6,95
36. Filippijnen	0,126	299,7	24,81
37. Zuid-Korea	0,122	98,5	23,28
38. Argentinië	0,120	2.776,7	19,32
39. Indonesië	0,109	1.491,6	86,99
40. Brazilië	0,075	8.513,8	61,47
41. India	0,074	3.040,2	409,32
42. Turkije	0,050	780,6	25,26

Bronnen: Verschillende statistieken van de Verenigde Naties.

van delfstoffen in eigen land te vinden: men denke aan naties zoals de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie, Canada. Hetzelfde argument geldt, mutatis mutandis, voor de bevolking. Landen met een kleine bevolking neigen ertoe zich te specialiseren in de voortbrenging van enkele goederen of diensten om dan de overige produkten in grote hoeveelheden in te voeren: men denke maar aan extreme gevallen zoals IJsland met zijn visvangst, Luxemburg met zijn staal of Noorwegen met zijn zeevervoer.

De 62 landen werden later in twee groepen verdeeld: een twintigtal ontwikkelde en een veertigtal onderontwikkelde naties. Voor beide groepen werd dezelfde berekening uitgevoerd. In de waarden van de regressie-coëfficiënten voor beide categorieën valt geen significant verschil vast te stellen, zoals uit de volgende vergelijkingen blijkt:

Voor de 20 ontwikkelde landen:

$$\ln \left(\frac{M}{Y + M} \right)_i = -0,099 \ln O_i - 0,180 \ln B_i - 0,8160 \quad [II] \quad R = 0,865$$

(0,036) (0,049)

Voor de 42 onderontwikkelde landen:

$$\ln \left(\frac{M}{Y + M} \right)_i = -0,169 \ln O_i - 0,091 \ln B_i - 0,9201 \quad [III] \quad R = 0,723$$

(0,065) (0,100)

Het is nochtans mogelijk dat de invloed van de oppervlakte sterker zou zijn voor de onderontwikkelde landen (coëfficiënt $-0,169$ resp. $-0,099$) en die van de bevolking voor ontwikkelde landen (coëfficiënt $-0,180$ resp. $-0,091$).

We hebben daarna aandacht geschonken aan de residuen van de uitgangsregressievergelijking, d.w.z. de verschillen tussen de berekende en de werkelijke waarden

$$\text{van } \frac{M}{Y + M}$$

Vrij hoge positieve afwijkingen t.o.v. van de berekende waarden van $\frac{M}{Y + M}$ verkregen door die vergelijking, vertonen:

— vele landen van Noord-West-Europa, met name Noorwegen, Nederland, Zweden, het Verenigd Koninkrijk, Luxemburg, West-Duitsland, België;

— vele landen behorende tot het Gemenebest, vooral Canada, ook Zuid-Afrika, Birma, Australië, Malaya, Ceylon, Nigeria;

— enige landen van Latijns-Amerika: Peru, Venezuela, Mexico.

Vrij hoge negatieve afwijkingen daarentegen vertonen:

— enige landen van Latijns-Amerika: Ecuador, Chili, Brazilië;

— de Verenigde Staten en enkele verspreid liggende landen, zoals de Soedan (het enige Gemenebestland in deze categorie), IJsland, Israël, Griekenland, de Filipijnen enz.

— Japan, dat bekend staat als een soort van San Sebastian doorboord door alle pijlen van het protectionisme, vertoont echter kleine positieve afwijkingen.

Mogelijke verbeteringen van de statistische studie.

De studie van deze afwijking biedt ons de gelegenheid de vinger te leggen op enkele belangwekkende nieuwe aspecten van het probleem. Ten eerste: kan men het louter toeval noemen dat bijna alle naties van Noord-West-Europa, dus van de streek met de meest intensieve handelsbetrekkingen ter wereld, hogere waarden van

$$\frac{M}{Y + M}$$

vertonen dan verwacht? En dat, daartegenover, landen die geografisch wat excentrisch gelegen zijn, zoals de Verenigde Staten, Chili, IJsland, Israël, Griekenland enz., lagere waarden hebben dan verwacht?

Men zou dus beslist rekening moeten houden met een derde verklarende veranderlijke: de afstand ³⁾. Op het eerste gezicht lijkt het een hachelijke onderneming om die factor in te voeren, omdat het hier om een gemiddelde

³⁾ Voor de onderlinge handel tussen de Westeuropese landen bereikte W. Beckerman significante resultaten door een rangcorrelatie met de verschillende afstanden; zie W. Beckerman: „Distance and the Pattern of intra-European Trade”, in „Review of Economics and Statistics”, februari 1956.

afstand van een land t.o.v. van alle overige landen gaat.

De oplossing zou, onzes inziens, langs de volgende weg moeten worden gezocht. In een onlangs verschenen boek: „Shaping the World Economy”⁴⁾ hebben Prof. Tinbergen en zijn medewerkers de handelsbetrekkingen van paren van landen onderzocht, dus de veranderlijke $M_{i,j}$, i zijnde het invoerland en j het uitvoerland. Ze beschikten over gegevens voor 42 landen, dus over het kolossaal aantal van 861 waarnemingen (42 maal 41 gedeeld door 2).

Hun voornaamste conclusie luidde als volgt: men kan $M_{i,j}$ door drie veranderlijken verklaren: het bruto nationaal produkt van het invoerland Y_i ; het bruto nationaal produkt van het uitvoerland Y_j en de afstand tussen beide landen $A_{i,j}$. De zeer significante regressievergelijking ziet er ongeveer uit als volgt:

$$M_{i,j} = k \frac{Y_i^1 \cdot Y_j^1}{A_{i,j}^{0,9}} \quad R = 0,81$$

waar k een constante voorstelt.

De invoer van i uit j is dus evenredig met de twee bruto nationale produkten en bijna omgekeerd evenredig met de afstand tussen beide landen.

De overgang van deze formule naar de invoerquote van land i kan dan als volgt geschieden. We nemen eenvoudig de som van alle invoeren van i , dus de som van $M_{i,j}$ voor alle mogelijke waarden van j . Dit geeft de totale invoer van i : M_i .

$$\sum_j M_{i,j} = M_i = k Y_i \cdot \sum_j \frac{Y_j}{A_{i,j}^{0,9}}$$

of na deling door Y_i :

$$\frac{M_i}{Y_i} = k \cdot \sum_j \frac{Y_j}{A_{i,j}^{0,9}}$$

Deze verhouding is de nieuwe (derde) veranderlijke die we voornemens zijn in een toekomstige regressievergelijking op te nemen, echter na het aanbrengen van de volgende wijziging. Men ziet dat deze veranderlijke een soort van gewogen gemiddelde afstand is of, nauwkeuriger, een gewogen gemiddelde nabijheid (omdat we hier te maken hebben met omgekeerden van afstanden) t.o.v. van alle andere landen. Een hoge waarde van die variabele betekent een grote gemiddelde nabijheid en zou over het algemeen moeten leiden tot een hoge invoerquote; een lage waarde daarentegen tot een lage invoerquote. De verschillende nabijheden worden hierin gewogen met de Y_j 's, de bruto nationale produkten van de uitvoerlanden: bijv. dezelfde nabijheid is ca. 40 maal meer waard t.o.v. de Verenigde Staten dan t.o.v. België, omdat de nationale produkten van beide landen in de verhouding van 40 tot 1 staan. Daar het hier echter niet gaat om de betekenis van de partners als economische mogelijkheden maar wel

als deelnemers aan de internationale handel, zou het voor onze studie wenselijk zijn de Y_j 's te vervangen door X_j 's, de exporten van de beschouwde landen. De gewichten van de Verenigde Staten en België zouden dan, ceteris paribus, in de verhouding van 7 tot 1 staan in plaats van 40 tot 1.

Men zal er goed aan doen voorzichtig om te gaan met de definitie van de afstand: die moet niet als geografisch maar wel als economisch begrip worden behandeld. Het verdient aanbeveling een zeekilometer als een gedeelte van een landkilometer te beschouwen, omdat zeevervoer goedkoper is dan landvervoer. Men zou ook rekening moeten houden met de soms onvermijdelijke overladingen, wanneer goederen eerst per schip en dan per trein worden vervoerd (bijv. in de handel tussen de Verenigde Staten en Oostenrijk). In de studie van Prof. Tinbergen en zijn medewerkers werden deze correcties niet aangebracht. Zij stelden echter vast dat de regressievergelijking tot een systematische onderschatting van de handel tussen aangrenzende landen leidde. Dit was misschien juist het gevolg van een onbevredigende meting van de economische afstand, omdat tussen aangrenzende landen gewoonlijk geen overladingen plaatsvinden. In de bovenvermelde studie werd de moeilijkheid opgevangen door het gebruik van wat de Angelsaksen een „dummy-variable” noemen — zouden we de Nederlandse vertaling van „kunstmatige veranderlijke” wel kunnen wagen? Die neemt aldus de waarde 1 aan voor aangrenzende landen en 0 in de andere gevallen.

Een tweede kunstmatige variabele werd nog met succes gebruikt in Tinbergens werk — en die zou ook wel in onze studie te pas kunnen komen (een vierde veranderlijke dus): het heeft de lezer zeker getroffen dat onze uitgangsregressievergelijking geleid heeft tot positieve afwijkingen tussen werkelijke en berekende waarden voor bijna alle Gemenebestlanden en ook voor de drie Benelux-partners. Het spreekt bijna vanzelf dat landen die deel uitmaken van een vrijhandelszone of, meer algemeen, landen die van wederzijdse preferentierechten op bepaalde markten genieten, hogere invoerquotes zullen hebben.

De behandeling van deze factor is nogal lastig. We zouden bijv. een geheel arsenaal van „kunstmatige veranderlijken” kunnen aanwenden: de eerste zou de Benelux-begunstiging voorstellen, de tweede de Gemenebest-preferentie, de derde de frankzone-preferentie enz. Ofwel, we zouden één enkele veranderlijke kunnen gebruiken die dan niet slechts de waarden 1 of 0 zou aannemen maar bijv. 2, 1 of 0 of 3, 2, 1 of 0 volgens de betekenis die we aan de verschillende preferenties zouden toekennen.

Er bestaat nog een wat geraffineerder oplossing die rekening zou houden met de omvang en de interne afstanden van de preferentiezones. Hoe belangrijker de exporten van de partners en hoe dichter ze bij elkaar liggen des te groter is de te verwachten positieve invloed op de verhouding

$\frac{M}{Y + M}$ van de landen in kwestie. Men zou dus weer een beroep kunnen doen op de gewogen-nabijheid veranderlijke $\sum_p \frac{X_p}{A_{i,p}}$, waar p nu slechts de verschillende

partners voorstelt. In het geval van Nederland bijv.: België en Luxemburg; in het geval van Luxemburg: België en Nederland. De invloed van de Benelux is inderdaad groter, in alle waarschijnlijkheid, voor de $\frac{M}{Y + M}$ van Luxemburg dan voor die van Nederland (of België) omdat een

⁴⁾ J. Tinbergen: „Shaping the World Economy”, Twentieth Century Fund, New York, 1962, Appendix VI.

Bijna terzelfdertijd verscheen een soortgelijke studie door Finse economen. Zie P. Pöyhönen: „Toward a General Theory of International Trade” en K. Pulliainen: „A World Trade Study: An Econometric Model of the Pattern of the Commodity Flows in International Trade in 1948-1960” in „Ekonomiska Samfundets Tidskrift”, 1963, no. 2. Laatstgenoemde studie is nog omvangrijker dan die van J. Tinbergen en zijn medewerkers: 62 landen (in plaats van 42) werden in de analyse betrokken over een periode van 13 jaren (in plaats van 1 enkel jaar).

gelijkwaardige toename van de door Benelux veroorzaakte handel een grotere verhouding van het (kleine) nationaal produkt van Benelux vertegenwoordigt dan van het (relatief grote) nationaal produkt van Nederland of België.

Hiermee zijn alle moeilijkheden echter nog niet uit de weg geruimd. Men moet niet uit het oog verliezen dat alle preferentiezones niet gelijkwaardig zijn. Zo biedt de Benelux meer interne voordelen dan het Gemenebest. Men zou dan, in een tweede stadium, toch naar een kunstmatige veranderingen moeten grijpen en willekeurig aan de veranderlijke $\sum_p \frac{X_p}{A_{i,p}}$ van de Benelux-landen bijv. het gewicht 2 hechten; daarentegen slechts 1 aan de veranderlijke $\sum_{p^1} \frac{X_{p^1}}{A_{i,p^1}}$ van de Gemenebest-landen.

Mogelijkheden van dynamische toepassingen.

Met dynamische toepassingen van de gevonden statistische relaties moet men heel voorzichtig omgaan. Nemen we bijv. de hierboven aangehaalde vergelijking van J. Tinbergen:

$$M_{i,j} = k \frac{Y_i^1 \cdot Y_j^1}{A_{i,j}^{0,9}}$$

Vervangen we hierin Y_i door $C_i Y_i$ en Y_j door $C_j Y_j$, dan krijgen we:

$$M_{i,j}^* = k \frac{(C_i Y_i)^1 \cdot (C_j Y_j)^1}{A_{i,j}^{0,9}} = C_i C_j M_{i,j}$$

Indien $C_i = C_j = 2$, is $M_{i,j}^* = 4 M_{i,j}$.

Dit betekent dat de te verwachten handel tussen landen die beide tweemaal zo groot zijn als twee andere landen (gemeten naar de bruto nationaal produkten) viermaal groter zal zijn. Dit betekent echter *niet* noodzakelijkerwijze dat, wanneer de bruto nationaal produkten van de laatstgenoemde landen verdubbeld zullen zijn, hun onderlinge handel verviervoudigd zal zijn, omdat $M_{i,j}$ misschien een dalende functie van de tijd is. Deze ongeoorloofde dynamische extrapolatie van de resultaten van J. Tinbergen zou tot de conclusie leiden dat met de groei van de nationale produkten, de internationale handel nog sneller groeit — dus dat de verhoudingen $\frac{M}{Y}$ een stijgende lijn vertonen.

In vele landen (niet in alle) heeft men echter het omgekeerde vastgesteld: sedert het begin van deze eeuw zou de invoerquote een dalende lijn vertonen ⁵⁾.

Een dergelijke evolutie zou een voorspelling bevestigen die indertijd door de Duitse econoom Werner Sombart werd geformuleerd. We werden getroffen door de namen van de landen waar deze dalende tendens het sterkst uitkomt: de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland, Japan, Nederland — bijna alle landen waar de bevolking snel is gestegen. Daarentegen schijnt er geen daling te zijn opgetreden in de Scandinavische landen

⁵⁾ Zie: K. W. Deutsch en A. Eckstein: „National Industrialization and the Declining Share of the International Sector, 1890-1959” in „World Politics”, 13, 1961; R. F. Piekarz: „Proportion of Foreign Trade in National Product and Economic Growth”, aangehaald door S. Kuznets in „Economic Growth”, blz. 101-103; C.P. Kindleberger: „Foreign Trade and the National Economy”, Yale University Press, 1962, hoofdstuk 11.

waar de bevolkingsgroei tamelijk traag is verlopen. Zou dat geen verband houden met de invloed van de factor B in onze regressievergelijking?

Behalve die factor „bevolking” zou men, zoals vanzelf spreekt, andere invloeden kunnen bestuderen: in de eerste plaats de evolutie van het protectionisme. Voorts de relatieve prijs van het vervoer t.o.v. de vervoerde goederen. Het is niet uitgesloten dat die relatieve prijs is gestegen: de produktiviteit in deze dienstverlenende sector is namelijk de laatste 60 jaren waarschijnlijk minder gestegen dan in de industrie. Dit zou ook een dalende invoerquote kunnen verklaren.

Brussel.

HERBERT GLEJSER.

INGEZONDEN STUKKEN

GEZONDHEIDSSTATISTIEKEN

In een enige tijd geleden in dit tijdschrift verschenen artikel onder de titel „Volksgezondheid en getallen” ¹⁾ breekt de heer A. N. J. Vriens, o.i. terecht, een lans voor een meer gecoördineerde en meer gesystematiseerde verzameling en voor regelmatige publikatie van gegevens op het gebied van de volksgezondheid, waarbij hij in het bijzonder de aandacht vestigt op de voor internationale vergelijking momenteel ontoereikende gegevens omtrent de kosten van de gezondheidszorg in de verschillende Westerse landen.

Daarnaast pleit de schrijver voor een verbetering van de kwantitatieve informatie omtrent het voorkomen en de geografische spreiding der ziekten. Dat ook aan deze gegevens — met name aan de kennis der morbiditeitspatronen — nog zeer veel ontbreekt, kunnen wij ten volle onderschrijven.

Ons tot de situatie met betrekking tot het probleem van de morbiditeit beperkende zouden wij niettemin willen opmerken, dat de ontwikkeling van adequate gezondheidsstatistieken in Nederland sinds geruime tijd aanmerkelijk meer aandacht heeft dan uit het artikel van de heer Vriens blijkt. Hiërbij doelen wij in de eerste plaats op de werkzaamheden van de Nationale Commissie voor de Gezondheidsstatistieken uit de Gezondheidsraad.

In deze commissie, welke als het contactorgaan met de Wereldgezondheidsorganisatie op dit gebied moet worden beschouwd, is sinds haar instelling in 1951 veel baanbrekend werk verricht met betrekking tot de door de heer Vriens terecht voor de nationale en internationale vergelijkbaarheid fundamenteel genoemde conditie van standaardisatie van begrippen en classificatiesystemen ten behoeve van het morbiditeitsonderzoek. Het spreekt vanzelf dat bij dit werk, dat zich tot dusverre o.m. heeft gericht op de statistiek van oogzieken, op de verloskunde en perinatale morbiditeit, de geestesziekten en de aandoeningen van hart- en bloedvaten, mede de nodige aandacht is besteed aan de uniformiteit van de medische registratie.

Naast en ten dele ook op basis van dit moeizame en tijdrovende grondwerk van de Nationale Commissie wordt tegenwoordig o.m. van overheidszijde ook veel gedaan voor de systematische en continue medisch-statistische berichtgeving. Wanneer men dan ook stelt dat de activiteiten op het gebied van het voorkomen van ziek-

¹⁾ A. N. J. Vriens: „Volksgezondheid en getallen” in „E.-S.B.” van 18 maart 1964, blz. 253-255.

ten tot op heden nog in hoofdzaak worden verricht door instituten voor marktonderzoek ten behoeve van de farmaceutische industrie, dan is dat voor Nederland niet alleen onjuist, maar de heer Vriens doet daarmee ook te kort aan de werkzaamheden van de in 1961 opgerichte Afdeling Gezondheidsstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Wat de morbiditeit betreft kan in dit verband gewezen worden op het project ziekenhuizen van de Stichting Medische Registratie, waarvan de jaarlijkse bewerking en publikatie in handen van de Afdeling Gezondheidsstatistiek van het C.B.S. is gelegd.

Voor dit project, waaraan in 1962 door een 18-tal ziekenhuizen werd deelgenomen, bestaat een sterk groeiende belangstelling. Nog dit jaar kan een eerste publikatie met o.m. uitvoerige gegevens over de klinische morbiditeit tegemoet worden gezien.

Voorts moet worden opgemerkt dat de gegevens over het vóórkomen van ziekten onder de bij de 26 bedrijfsverenigingen verzekerde werknemers bereids op de door de heer Vriens gewenste intensieve en doelmatige wijze door deze afdeling van het C.B.S. worden bewerkt en gepubliceerd. Zo verscheen nog zeer onlangs de tweede jaarpublikatie in de reeks Diagnosestatistiek Bedrijfsverenigingen²⁾. Bij de presentatie der gegevens is zoveel doenlijk rekening gehouden met de aanbevelingen, welke de Nationale Commissie voor de Gezondheidsstatistiek heeft neergelegd in haar ook internationaal in de bedrijfsgeneeskundige wereld aanvaarde Normalisatie-rapport, zodat althans in deze sector van de morbiditeitsstatistiek nationale en internationale vergelijkbaarheid is gewaarborgd.

Het is hier niet de plaats om meer uitvoerig in te gaan op de in Nederland thans beschikbare morbiditeitsstatistiek (N.I.P.G., R.G.D., M.G.D., G.G. en G.D.'s van grote gemeenten, B.G.D.'s, enz.), noch op incidentele onderzoeken naar het vóórkomen van bepaalde ziekten (reuma, neurosen, diabetes, multipole sclerose enz.).

Hoofdzaak is dat in al deze publikaties met kwantitatieve informatie omtrent de volksgezondheid geconformeerd is aan de door de Nationale Commissie opgestelde normen.

Met de door ons hiervoor gegeven uiteenzetting hebben wij slechts duidelijk willen maken, dat er ook van overheidszijde grote activiteiten worden ontwikkeld om tot een beter inzicht te komen in de gezondheidstoestand van het Nederlandse volk, waarover wij — zoals de heer Vriens terecht opmerkt — door middel van de doodsoorzakenstatistiek onvoldoende zijn geïnformeerd. Voorts hebben wij gemeend, de misvatting te moeten wegnemen, dat kwantitatieve onderzoeken op het gebied van het vóórkomen van ziekten ook in Nederland tot op heden nog in hoofdzaak door en ten behoeve van de farmaceutische industrie worden verricht. Integendeel, het is juist de Afdeling Gezondheidsstatistiek van het C.B.S., waartoe deze industrie zich, naast de benutting van buitenlandse gegevens, meermalen heeft gewend om zich een oordeel te vormen omtrent de applicatiemogelijkheden en het potentiële afzetgebied voor farmaceutica.

¹⁾s-Gravenhage.

Dr. MEINDERT J. W. DE GROOT.

²⁾Diagnose-statistiek bedrijfsverenigingen (omslagleden) 1958; verschenen in 1963.

Diagnose-statistiek ° bedrijfsverenigingen (omslagleden) 1959; verschenen in 1964.

Dr. De Groot heeft in zijn artikel nog eens, de door mij reeds geuite noodzaak, bevestigd, dat in het kwantitatieve vlak van onze gezondheidszorg o.a. op het gebied der morbiditeitsstatistiek nog wel het een en ander dient te gebeuren. Zijn kritiek richt zich in hoofdzaak op twee punten in mijn betoog, nl.:

1. De particuliere marktonderzoekinstituten en het belang van de farmaceutische industrie voor dit soort gegevens, zouden te sterk naar voren zijn gebracht.

2. Te weinig werd door mij naar voren gebracht het zeer zeker waardevolle en baanbrekende werk, hetwelk door de Nationale Commissie voor de Gezondheidsstatistiek uit de Gezondheidsraad en de afdeling Gezondheidsstatistiek van het C.B.S. op dit gebied reeds werd en wordt gedaan.

Wat het eerste punt betreft wil ik er nog eens op attenderen, dat ik speciaal gewezen heb op de situatie *buiten* Nederland. In een aantal Westeuropese landen en Noord-Amerika hebben o.a. de door mij genoemde marktonderzoekinstituten op dit terrein reeds een aanzienlijke perfectie bereikt zowel wat betreft de morbiditeitsstatistiek als het verbruik van geneesmiddelen. Het is inderdaad de farmaceutische industrie, welke van deze (tamelijk kostbare) informatie in hoofdzaak gebruikmaakt. Ik wil hier echter uitdrukkelijk stellen, dat het mij, gezien de Nederlandse verhoudingen, uitermate gewenst voorkomt indien in ons land dit soort zaken enigszins anders geregeld zou worden dan in het buitenland. Een samenwerking op dit gebied tussen bijv. overheid, volksgezondheidsinstanties, ziekenfondsen, artsen, bedrijfsleven enz. zou voor alle betrokkenen de meest gunstige oplossing zijn. Een bestaand orgaan zoals de Nationale Commissie voor de Gezondheidsstatistiek is in dezen zeer zeker de aangewezen instantie om hierin coördinerend op te treden.

Ten aanzien van het tweede punt zou ik willen opmerken, dat ik inderdaad niet met name de afdeling Gezondheidsstatistiek van het C.B.S. heb genoemd. Dit geldt echter ook voor een aantal andere instanties, welke Dr. De Groot noemt, zoals N.I.P.G., R.G.D., M.G.D. etc., zij het dan ook dat het samenstellen van statistiek voor deze diensten slechts een nevenactiviteit betekent. Het leek mij beter geen opsomming te geven van instanties, welke op dit terrein reeds werkzaam zijn, maar er juist op te wijzen hoe gewenst het is om voort te gaan met het brengen van de nodige systematiek, coördinatie etc. in al deze activiteiten.

Dr. De Groot noemt in zijn betoog o.a. de Diagnosestatistiek bedrijfsverenigingen, welke inderdaad een belangrijke en waardevolle stap in de goede richting is, maar deze kan pas enige jaren nadat de diagnose gesteld is verschijnen. De in mijn artikel genoemde marktonderzoekinstituten (er zijn er meer dan door mij genoemd!) brengen dergelijke gegevens binnen enkele maanden na de diagnosestelling van de artsen, zodat men hierdoor vrijwel „up to date” is.

In het betoog van Dr. De Groot en ondergetekende wordt door ons beiden de noodzaak naar voren gebracht om, in het belang der volksgezondheid, zowel kwantiteit maar vooral de kwaliteit der gegevens op te voeren. Ook de financiële consequenties van de gezondheidszorg maken het wenselijk om tot een beter inzicht in deze materie te komen. De opvattingen van Dr. De

Groot en mijzelf deviëren slechts op m.i. ondergeschikte punten, welke naar ik hoop hiermede zijn opgeheven. Rest mij nog te vermelden dat ik Dr. De Groot en daarmee de afdeling Gezondheidsstatistieken van het C.B.S. erkentelijk ben voor de intensieve en positieve aandacht, welke zij aan mijn artikel hebben gewijd.

Amsterdam.

A. N. J. VRIENS.

„WAARHEEN MET ONS STEDELIJK VERKEER?“

Onder bovenstaande titel verscheen in „E.-S.B.“ van 29 juli 1964 een beschouwing van Drs. R. Bakker. Vooral als oud-Rotterdammer, tot voor enige jaren medeverantwoordelijk voor de goede gang van zaken in het verkeer, meen ik daarop kort te moeten reageren. Dwars zit mij in de eerste plaats de aanhaling van Wilfred Owen: „The traffic engineer who tries to accommodate the private automobile is doomed to inevitable failure. . . the better he does his job the greater will be his failure“. Owen heeft m.i. een van de beste werken geschreven over „urban transportation“ en zijn beschouwingen en conclusies van 1956 zijn ook voor Europa van grote betekenis, gezien de Amerikaanse ervaringen waarvan wij heel veel kunnen leren, zowel in positieve als negatieve zin. Deze aangehaalde uitspraak is echter niet van Owen maar van Walter Blucher zoals op blz. 28 van Owens boek duidelijk blijkt. Zijn eigen mening is een geheel andere, het best weergegeven op blz. 138 e.v. en in de slotbeschouwingen van „The Metropolitan Transportation Problem“.

Evenals in ons land bestaat er ook in de Verenigde Staten nog een groot verschil van mening tussen de diverse deskundigen, deskundig dan meestal meer in het bijzonder op een bepaald gebied van verkeer, vervoer, stadsplanning enz. Daarom is het betrekkelijk eenvoudig met „aanhalingen“ uit Amerikaanse werken volkomen tegenstrijdige conclusies naar voren te brengen. Een ieder kan hier voor zijn gehoor te kust en te keur gaan. In het begin van zijn artikel maakt Drs. Bakker m.i. deze fout door te stellen: „Zo langzamerhand komt men daar tot de overtuiging dat alleen massaal openbaar personenvervoer met railvoertuigen een min of meer afdoende oplossing zal kunnen brengen. . . .“ Voor bepaalde steden (New York bijv.) is dit zeker juist, maar dit is niet de oplossing van het vraagstuk maar van een vraagstuk en wel van een nogal uitzonderlijk geval.

Dat men zich op dit gebied als niet-verkeersdeskundige op glad ijs beweegt blijkt verder uit diverse voorbeelden van verbeteringen die Drs. Bakker voorstelt voor Rotterdam. Iedereen die in de praktijk met deze vraagstukken te maken heeft ziet onmiddellijk dat de belangrijkste van zijn voorstellen eenvoudig onmogelijk in de praktijk zijn toe te passen. De meeste zijn ook al herhaaldelijk naar voren gebracht door goedwillende burgers die het ei van Columbus menen te hebben gevonden. Mag ik een paar voorstellen noemen? Het omleggen van vrachtautoverkeer over de Willemsbrug en van personenauto's door de Maastunnel. Dit zou zeker voor het vitale vrachtgoederenvervoer een zeer kostbare zaak worden, nog afgezien van allerlei verkeerstechnische bezwaren, verbonden aan langere ritten voor beide categorieën voertuigen met passeren van extra kruispunten. Het voorstel om de bruggen over de Spoorweg- en Binnenhaven te openen als de

spoorbrug over de Koningshaven wordt geopend zal zeker iedere scheepvaartman doen griezelen, het zou de eerste de beste keer al frontpaginanieuws worden. Ook de kwestie van openen en sluiten van de bruggen op de Rechter Maasoever is een volkomen uitgezochte zaak waar vrijwel niets meer uit te halen is en waarvoor de door Drs. Bakker voorgestelde wijzigingen slechts tot meer chaotische toestanden kunnen leiden, vooral voor het openbaar railvervoer! Te weinig ook heeft hij hier oog voor het zeer belangrijke scheepvaartverkeer dat via de Parksluizen komt en gaat en . . . verder moet.

Een ander punt waar slechts „theoretische winst“ is te behalen is het voorrang geven op kruispunten en elders aan tram en bus. Wanneer dit verkeer niet is gescheiden van de rest is er in onze „tramsteden“ geen eer aan te behalen en ook de bestwillende automobilist raakt verstrikt in de perikelen van art. 25 W.V.R.

Ik heb alle eerbied voor de kennis welke Drs. Bakker zich op het gebied van verkeer en vervoer heeft eigen gemaakt en kan vele andere van zijn ideeën waarderen maar zijn visie is m.i. te beperkt om een antwoord te suggereren op „Waarheen met ons stedelijk verkeer?“.

Tot slot wil ik graag nog opmerken dat ik behoort tot hen die menen dat het mogelijk is de bestaande steden redelijk aan te passen aan het gemotoriseerde verkeer. In die zin dan, dat zowel voor een goed openbaar vervoersnet moet worden gezorgd als ook voor de privé-automobilist en uiteraard het autogoederenvervoer. Iedereen begrijpt dat men zich beperkingen moet opleggen maar het is een hersenschim te menen dat men het gebruik van de privé-automobiel als stadsvervoermiddel naar het tweede of derde plan kan verwijzen. Dit is slechts het geval in miljoensteden die ontstonden door het railmassavervoer, doch dit zijn uitzonderingen. In de meeste Westeuropese, ook Nederlandse, steden zal zeker worden gestreefd naar een oplossing waarbij er een min of meer vrije keus zal blijven tussen privé of openbaar vervoer. Dat hoort nu eenmaal bij een wijze van leven die wij ons — nolens volens vaak — hebben aangemeten. De strijd tegen de televisie en de auto is bij voorbaat verloren.

Ik raad belangstellenden zeer aan het boek van Wilfred Owen te bestuderen: „The Metropolitan Transportation Problem“ (The Brookings Institution, Washington DC 1956).

Groningen.

K. J. MÜLLER.
Hoofdcommissaris van Politie.

NASCHRIFT

Wat betreft de opmerking van de heer Müller over het citaat, moet ik bekennen dat hij gelijk heeft. Men gelieve dus i.p.v. W. Owen te lezen: W. Blucher; hetgeen overigens geen afbreuk doet aan het betoog. Of een bepaald citaat wel of niet representatief is, is niet nauwkeurig vast te stellen; persoonlijk inzicht speelt daarbij dus een rol.

De scheiding van taken tussen Willemsbrug en Maastunnel kan er m.i. toe leiden dat het vrachtautoverkeer en het openbaar vervoer vrijwel steeds zonder belemmeringen de rivier kan kruisen. Dit voordeel acht ik zó groot dat eventuele nadelen hierdoor zullen worden overtroffen. De afstand tussen Droogleeuwer Fortuynplein en Stadion Feijenoord is via Westzeedijk - Boompjes - Maasbruggen - Oranjeboomstraat even lang als de route via Maastunnel - Pleinweg — Strevelsweg; het aantal kruispunten ontloopt

elkaar weinig. Langere routes ontstaan alleen voor vracht-
 autoverkeer tussen westelijk ter weerszijden van de rivier
 gelegen punten en voor personenautoverkeer tussen ooste-
 lijk gelegen punten op verschillende Maasoeveren; ik meen
 dat in het totale verkeerspatroon dit geen belangrijke
 stromen zijn. Enkele kilometers omrijden brengt voor een
 vrachtauto uiteraard extra kosten met zich mee, doch het
 wachten met stationair draaiende motor in een file, het
 telkens enkele meters optrekken en het in de eerste ver-
 snelling door de tunnel kruipen zal echter in vele gevallen
 duurder zijn. Het tijdverlies laat ik dan nog buiten be-
 schouwing.

Het grote belang van het scheepvaartverkeer wordt door
 mij geenszins onderschat, integendeel. Maar ik heb wel
 gespeit voor een redelijke afweging van belangen, hetgeen
 betekent dat het scheepvaartverkeer ook wel eens moet
 wachten. Overigens heeft het weinig zin de bruggen over
 Coolhaven en Delfshavense Schie tijdens de spitsuren te
 openen voor schepen die „verderop” moeten en dan bij
 het Aelbrechtsplein toch moeten wachten voor een brug
 die alleen geopend wordt wanneer het de spoorwegen past.
 Dat, vooral voor het railvervoer, de toestanden chaotischer
 zullen worden dan ze nu al zijn, vermag ik niet in te zien.

Er zijn vele punten waar nu regelmatig auto's het tram-
 verkeer belemmeren, maar waar met weinig moeite ook
 naast tramrails gereden en opgesteld kan worden zonder
 noemenswaardig tijdverlies voor de auto's. Men vergeet
 m.i. veelal dat één volbezette tram of bus ongeveer 100
 reizigers vervoert (tram met aanhangwagen ca. 200), dit
 komt overeen met het aantal inzittenden van ca. 65 resp.
 130 personenauto's! Hoewel het soms moeilijk is art. 25
 W.V.R. (trambaan vrijlaten) na te leven, moet men daar
 toch wel naar blijven streven en mag de politie de wegge-
 bruikers niet tot overtredingen dwingen indien dat ver-
 meden kan worden.

Ondergetekende behoort tot degenen, die van mening
 zijn dat de meeste steden door een veelheid van „kleine
 maatregelen” weliswaar nog een heel eind aan het verkeer
 kunnen worden aangepast, doch dat het binnen afzienbare
 tijd onvermijdelijk zal zijn om „het verkeer aan de steden
 aan te passen”. Ik moe in dit verband wijzen op een binnen-
 kort in „E.-S.B.” te publiceren artikel over de groei van
 het aantal personenauto's in Nederland en de daaromtrent
 gemaakte prognoses. Maar ik herhaal mijn voorstel: laat
 men voor beide uitersten verkeersplannen opstellen (met
 kostenbegrotingen!).

Ook mijnerzijds een lectuursuggestie: „Traffic in Towns”
 (het Buchanan report) — Penguin S 228, £ 0.10.6¹⁾.

Rotterdam.

Drs. R. BAKKER.

¹⁾ Hiervan verschijnt binnenkort in dit blad een boek-
 bespreking (Red. „E.-S.B.”).

BOEKBESPREKINGEN

J. R. Hicks: *The Theory of Wages*. Macmillan & Co Ltd.,
 Londen 1963, 338 blz., 35 sh.

Dit is de tweede editie van een boek dat zijn eerste
 uitgave in het jaar 1932 beleefde. Sommige passages
 daarvan zijn sindsdien vele malen geciteerd, zodat de
 auteur een herdruk verantwoord achtte, hoewel hij zich
 thans, gezien zijn toegevoegd commentaar, grotendeels
 van de inhoud van zijn dertig jaren geleden geconci-
 peerde theorie distantieert. Het was een nadere uitwer-

king van de grensproductiviteitstheorie met betrekking
 tot de loonvorming.

Behalve een uitermate lezenswaardig commentaar
 van de schrijver op zijn boek, waarin men als het
 ware de geschiedenis van de economische weten-
 schap in de laatste drie decennia in de vorm van
 een meer persoonlijk getinte geschiedenis van 's auteurs
 wetenschappelijke leven kan vinden, worden nog een
 drietal andere artikelen in de huidige uitgave afgedrukt.
 In de eerste plaats de scherpe boekrecensie van G. F.
 Shove van 1933; voorts twee bijdragen van de schrijver
 over de onderhavige problematiek: „Wages and Interest:
 The Dynamic Problem” (1935); en „Distribution and
 Economic Progress: A Revised Version” (1936).

Als ik het wel heb zijn er vier kernvraagstukken in de
 theorie van de loonvorming:

1. de statische en dynamische allocatieleer, die tracht
 te verklaren hoe de verschillende soorten arbeid
 over de verschillende bedrijfstakken worden ver-
 deeld;
2. de statische en dynamische groeitheorie, die ver-
 schillende evenwichtig groeiende volkshuishou-
 dingen tracht te vergelijken resp. het aanpassingspro-
 ces naar een evenwichtige groei tracht te verkle-
 ren;
3. de conjunctuurtheorie, die de afwijkingen van het
 structurele pad van lonen en werkgelegenheid on-
 der invloed van de speciale onzekerheden van een
 geldgebruikende volkshuishouding tracht te analy-
 seren;
4. de theorie van het onderhandelingsproces, welke
 m.n. conflictsituaties tracht te verklaren.

Voor al deze problemen — met uitzondering wellicht
 van de conjuncturele — vindt men in het onderhavige
 boek aanknopingspunten doch geen enkel vraagstuk
 wordt voldoende uitgewerkt om het als leerstof te
 kunnen gebruiken. Daarentegen worden er in over-
 vloedige mate stimulansen gegeven om nog eens diep na
 te denken over wat we nu eigenlijk over de loonvorming
 kunnen poneren.

Proefschriftonderwerpen terzake vindt men er dus
 nog bij de vleet. Dat is al zoveel dat men het boek al-
 leszins kan aanbevelen voor degenen die neiging in deze
 richting vertonen. Maar men zij op zijn hoede: zelfs
 Hicks geeft mijn inziens niet altijd de goede weg aan
 om tot de oplossing van een bepaald probleem te komen.
 Met name zijn manier om de grensproductiviteits-
 theorie te hanteren voor de verklaring van de situa-
 ties bij evenwichtige groei, ook in geval van mono-
 polistische concurrentie lijkt mij uitermate gekunsteld.
 Men begrijpe mij goed: ook ik zou de grensprodukti-
 viteitstheorie ter verklaring van het reële loonpeil wil-
 len handhaven, echter bij monopolistische concurren-
 tie heeft de reële grensopbrengst van arbeid een andere
 waarde dan bij volledige mededinging en dit dient de
 loontheorie duidelijk te maken. Een ander voorbeeld
 van een mijns inziens onjuiste suggestie van de auteur
 is die, dat de magneetwerking van loonsverhogingen bij
 de koplopers in geval van volledige werkgelegenheid
 nog wel mee zal vallen. Wij hebben ondertussen wel an-
 ders geleerd! Hoe dit ook zijn moe, voor veegeorder-
 den in de economische wetenschap is dit boek met zijn
 commentaar uiterst lezenswaardig.

Tilburg.

D. SCHOUTEN.

Prof. Dr. J. Wemelsfelder: „Onaardige Economie”.
(Iets over het ontstaan, bestaan en voortbestaan van
ficties in het maatschappelijk bestel). Uitg. De Bus-
sy, Amsterdam 1964, 207 blz., f. 5,90.

Er zal zeker veel onaardigs over „Onaardige Econo-
mie” gezegd worden. Heilige huisjes worden dikwijls
bewoond door giftige slangen en zo mogelijk nog venij-
niger hogepriesters. De felle verdediging moet dan de
leegte maskeren en de loze fundamenten aan het oog
onttrekken. Wemelsfelder heeft zich met ware doodsver-
achting tot doel gesteld een hele wijk van dergelijke pan-
den te saneren. Men kan slechts hopen dat hij bij zijn
vroegere escapades voldoende resistentie heeft bereikt
om de ongetwijfeld komende beten van de bewoners te
kunnen doorstaan.

En misschien is deze massale aanval minder gevaar-
lijk dan de beperkte. Men kan de sloper niet langer van
discriminatie en willekeur betichten, vooral nu hij ook
de eigen woning niet ontziet. Via vakbond en politiek
graaft de Eindhovense bulldozer zich een weg door het
parlement en de ambtenarij, om ten slotte ook het pro-
fessoraat en de economie onder de moker te nemen.

De toeschouwer raakt onherroepelijk gefascineerd
door een dergelijk groot sloperskarwei. Bovendien weet
de architect in enkele grote lijnen de blauwdruk van het
project te verhelderen, zijn betoog doorwevend met hu-
mor over de bestaande structuur. Uw verslaggever heeft
het gehele schouwspel van begin tot einde zonder onder-
breking gadegeslagen, steeds geboeid, dikwijls met bij-
val over de ruimte die werd gemaakt waar kennelijk
nog slechts façaden stonden, soms met afkeuring wan-
neer door te grove slagen gehele gebouwen werden om-
getrokken, die slechts ten dele bouwvallig waren, en
fraaie geveltjes werden weggemaaid.

Dat laatste is jammer, maar misschien onvermijdelijk
in een project dat qua opzet en bedoeling een brede
zwaai heeft. Maar er is iets anders dat de toeschouwer
ten slotte toch met een onbevredigd gevoel achterlaat,
wanneer de laatste muren zijn gevallen. Het project is
op een vreemd punt afgebroken. Er is veel gesloopt
maar toch is daardoor weinig ruimte geschapen, want
het puin is blijven liggen. Er zijn enkele doorzichten
ontstaan, die tevoren geblokkeerd waren en er zijn hier
en daar voorlopige fundamenten gelegd voor nieuwe ge-
bouwen, maar de eindindruk is toch wat troosteloos.

Men kan zich achteraf dan ook moeilijk aan de vraag
onttrekken of de heilige huisjes, zelfs als zij slechts fa-
çades waren en niets dan ficties herbergden, werke-
lijk allemaal zo nodig moesten worden gesloopt. Onze
hele maatschappij berust op ficties en conventies; zo-
lang men daarvoor niets in de plaats stelt kan het ge-
vaarlijk zijn deze te ondermijnen, ook al is dat op zich-
zelf een zeer bevredigende en soms amusante bezigheid,
zowel voor de sloper als voor de toeschouwers.

Misschien is deze kritiek unfair, omdat het bestek
niet anders dan sloperswerkzaamheden vermeldt. Maar
als ik de keuze had — en de betiteling van dit project
lokt vergelijking uit — dan zou ik mij bij voorkeur ves-
tigen in een wijk, waar de architect evenmin heeft ge-
schroomd om te slopen, doch waar hij het puin heeft
gebruikt om „het aardige van de economie” op te bou-
wen.

De Bilt.

C. J. OORT

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De situatie op de geldmarkt is van oudsher de resultante
van een drietal krachten, nl. het verloop van (a) de bank-
biljettencirculatie, de ontwikkeling van (b) het tegoed van
de schatkist bij de Centrale Bank en de mutaties in (c) de
goud- en deviezenreserves. Een stijging van (a) en (b) en
een daling van (c) wijzen op een verkrapping van de geld-
markt en omgekeerd. In het kader van de moderne mone-
taire politiek is daar nog een vierde factor bijgekomen, nl.
het verloop van de bedragen, die door de banken als straf-
deposito moeten worden aangehouden. (In het zelfde vlak
ligt de verplichte kasreserve, doch deze staat reeds geruime
tijd op non-actief).

In de week van 17 t/m 24 augustus bleven de goud- en
deviezenreserves nagenoeg ongewijzigd, daalde het tegoed
van het Rijk met f. 103 mln. en steeg de bankbiljetten-
circulatie met f. 57 mln. Voorts was van belang, dat het
gemiddeld als strafdeposito aan te houden bedrag slechts
in bescheiden mate werd verhoogd, nl. van f. 165 mln.
voor de periode medio juli tot medio augustus tot f. 176
mln. voor de periode medio augustus tot medio september.
Deze mutaties wezen per saldo in de richting van een ver-
ruiming van de geldmarkt en daar was dan ook inderdaad
sprake van. De Agent van het Ministerie van Financiën
slaagde er in de genoemde periode in voor een bedrag van
rond f. 50 mln. jaarspromessen over de toonbank te slijten
tegen een disconto van $4\frac{1}{4}$ pCt. Op 27 augustus kon de
Agent tot verlaging van dit tarief tot $4\frac{1}{8}$ pCt. overgaan
en voorts de afgifte openstellen van driejaarspapier tegen
een rente van $4\frac{1}{2}$ pCt.

Kapitaalmarkt.

In vele landen spreekt een rente van 6 pCt. allerminst
tot de verbeelding. Zo schommelt de rente op eerste rangs
langlopende obligaties in West-Duitsland al sinds jaar en
dag rond de 6 pCt. Soms ziet het er even naar uit, dat de
geldgevers genoeg gaan nemen met 5,5 pCt. doch spoedig
blijkt dan, dat degenen, die zo onvoorzichtig zijn te denken,
dat tegen deze — naar Westduitse begrippen — lage rente-
vergoeding geld kan worden aangetrokken, van een koude
kermis thuis komen. De natuurlijke rente — wat dat dan
ook moge zijn — schijnt bij onze Oosterburen nu eenmaal
op 6 pCt. te liggen.

In Nederland blaast men ook op dit gebied minder hoog
van de toren. In ons land zijn geldgevers in het algemeen
al dik tevreden met 4 à $4\frac{1}{2}$ pCt. Een rente van 6 pCt.
oefent dientengevolge een magische aantrekkingskracht uit
en inspireert — wat men in bankkringen pleegt aan te
duiden als particulieren — tot een naarstig zoeken in hoeken
en gaten naar nog braak liggende gelden met het oogmerk
deze spoor slags voor belegging aan te wenden.

In het licht van het voorgaande is het niet verwonderlijk,
dat de uitgifte van een 6 pCt.-25 jarige obligatielening
door de N.V. Provinciale Geldersche Electriciteits-Maat-
schappij, waarop de inschrijving op 26 augustus open
stond, een zeer groot succes werd. Een attractie van deze
lening bestaat ook hierin, dat vóór 15 september 1974
vervroegde aflossing niet is toegestaan. Met ingang van
deze datum is dat gedurende 5 jaar slechts gepermitteerd
à $101\frac{1}{2}$ pCt. en daarna à 101 pCt. De geldgever is derhalve
gedurende een redelijk lange periode verzekerd van een

hoge rentevergoeding al moet er volledigheidshalve op worden gewezen, dat in de periode 1970 t/m 1989 de normale aflossing à pari in gelijke jaarlijkse termijnen plaats vindt. Behoort men tot de notoire pechvogels, dan moet men derhalve rekening houden met uitloting over 6 jaar.

De Nationale Investeringsbank stelt op 1 september eveneens de inschrijving open op een 6 pCt.-25 jarige obligatielening. In dit geval is met de lening een bedrag van f. 50 mln. gemeoid, terwijl die van de P.G.E.M. slechts f. 15 mln. betrof, waarvan bovendien van te voren reeds f. 5 mln. op inschrijvingsvoorwaarden was geplaatst. Nochtans behoeft men er niet aan te twifelen, dat ook deze grotere lening zal kunnen worden bijgeschreven in de annalen, waarin de geslaagde emissies worden geregistreerd.

Het is bekend, dat vraag en aanbod elkaar op de kapitaalmarkt in zeer belangrijke mate buiten de beurs om weten te vinden. De onderhandse markt heeft in de na-oorlogse periode een grote vlucht genomen. Het voordeel voor geldgevers en geldnemers van deze markt bestaat — naast de kostenbesparing, die daaraan is verbonden — vooral hierin, dat in onderling overleg de voorwaarden van de betreffende lening kunnen worden vastgesteld en dat derhalve met bijzondere wensen en verlangens kan worden rekening gehouden. Geen confectie dus maar echt maatwerk.

Van deze na-oorlogse ontwikkeling vormt de gereglementeerde verhandeling van onderhandse leningen, waartoe binnenkort zal worden overgegaan, het logisch en onontkoombaar sluitstuk. De onderhandse kapitaalmarkt zal hierdoor een nieuwe stimulans krijgen, doch het spreekt vanzelf, dat men op de Amsterdamse effectenbeurs daarvoor minder warm loopt.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	21 aug. 1964	28 aug. 1964
Algemeen	392	419 — 394	402	404
Intern. concerns	548	598 — 553	573	577
Industrie	341	357 — 327	341	344
Scheepvaart	153	161 — 133	139	140
Banken	232	249 — 223	229	230
Handel enz.	165	175 — 156	163	163

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 163,70	f. 162,60
Philips G.B.	f. 148,30	f. 151,70	f. 152,90
Unilever	f. 138,90	f. 143,90	f. 146
Expl. Mij. Scheveningen	398	280	285
A.K.U.	526	459½	459½
Hoogovens, n.r.c.	564½	597	607
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	832½	870
Nationale-Nedérlanden, c	870	762	755½
Zwanenberg-Organon	900	927	920½
Robeco	f. 227	f. 233	f. 233

New York.

Dow Jones Industrials	760	839	839
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. b)	4,71	5,32	5,28
Aand.: internationalen b)	3,15 c)	3,36	
lokale b)	3,66 c)	3,63	
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	± 3¼	± 3½-¼

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

A. WOUDHUIZEN.

Bij

R. MEES & ZOONEN

Rotterdam

is in de economische sector van de

Financieel-Economische Afdeling

een vacature voor een

ECONOOM

De werkkring omvat het volgen van en rapporteren over verschillende aspecten van de economische ontwikkeling in binnen- en buitenland, speciaal inzake monetaire en financiële problemen, zulks ten behoeve van de interne en externe berichtgeving.

Vereisten:

Economische opleiding. Goede stijl.

Leeftijd ongeveer 25 tot 35 jaar.

Ervaring in een vergelijkbare functie kan tot aanbeveling strekken, maar is niet vereist.

Sollicitaties, waarover geen contacten met derden zullen worden opgenomen zonder voorafgaande machtiging, te richten aan Afdeling Personeelszaken, Blaak 10, Rotterdam.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Op de economische afdeling van ons hoofdkantoor hebben wij plaats voor een

econoom (econ. drs.)

die in samenwerking met anderen tot taak zal krijgen om voorlichting te geven over actuele economische vraagstukken, zowel aan de bedrijfsleiding als aan onze bankcliënten. Deze vraagstukken omvatten in beginsel alle bedrijfs- en sociaal-economische facetten van het midden- en kleinbedrijf, zodat zeer uiteenlopende studies moeten worden gemaakt.

Hoewel documentatie-materiaal ter beschikking staat, zal het in de meeste gevallen nodig zijn de studies mede te baseren op eigen research (w.o. enquêtes).

De econoom die in deze werkkring wil slagen moet

- ★ een brede interessesfeer hebben.
- ★ over de geaardheid en het vermogen beschikken om een onderwerp flink diepgaand te analyseren.
- ★ zo kunnen schrijven, dat ook voor niet economisch geschoolde lezers een begrijpelijk en prettig leesbaar verhaal ontstaat.

Vanzelfsprekend geven wij de voorkeur aan iemand, die in de praktijk reeds heeft bewezen in soortgelijk werk tot goede prestaties te kunnen komen.

Wij zijn ons bewust, dat het om een veelzijdige en derhalve ook een veeleisende functie gaat, waarbij een hiermee in overeenstemming zijnde honorering past.

Geïnteresseerden kunnen (uiteraard strikt vertrouwelijk) schriftelijk contact opnemen met de afdeling Personeelszaken van de

NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDBANK N.V.

Herengracht 580 te Amsterdam.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 6 02 60

HET GEMEENSCHAPPELIJK INSTITUUT VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE

adviseert. Industriële e.a. bedrijven en instellingen, op de gebieden van bedrijfsorganisatie en -economie, bedrijfspsychologie en bedrijfsopleidingen. Het streeft daarbij naar een interdisciplinaire benadering van velerlei „arbeidsvraagstukken” in de ruimste zin van het woord. Onze

AFDELING ORGANISATIE

(leden van de Orde van Organisatie-adviseurs) - die zich vooral bezig houdt met de structuur van de personele organisatie, efficiency-onderzoek, personeelsvraagstukken en loon- en salarisbeleid -

wenst over te gaan tot de aanstelling van een

jong academicus

Aanvankelijk zal hij worden ingeschakeld bij het afnemen van interviews en het opstellen van functiebeschrijvingen, en bij de verzameling en uitwerking van gegevens uit algemene doorlichtingen en research-projecten.

Wij stellen ons voor hem in dit werk een intensieve praktische vorming te geven, waardoor hij kan uitgroeien tot een allround medewerker op het gebied van de bedrijfsorganisatie.

Voor deze functie eisen wij een voltuoide academische, bij voorkeur economische, studie. Enige bedrijfservaring strekt tot aanbeveling. Wij zoeken naar een inventieve jonge man, die scherp kan formuleren, met begrip voor perfectie en een uitgesproken belangstelling voor het grensgebied tussen bedrijfseconomie en sociale psychologie. Leeftijd 25 à 30 jaar.

Sollicitaties, gaarne voorzien van een recente foto, kunnen worden gericht aan onderstaand adres, t.a.v. Drs. R. Segers, die eventueel ook nadere inlichtingen kan verstrekken.

G.I.T.P., Berg en Dalseweg 127, Nijmegen. Tel. 08800-33541.

KWANTITEIT of KWALITEIT?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelsannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

Het

kostbaarste dat een tijdschrift bezit, is de onafhankelijkheid van de redactionele inhoud.